

“ผู้ผลิตรายย่อย” บทวิเคราะห์เชิงสังคมวิทยา กรณีศึกษาผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนพื้นบ้าน จังหวัดกาฬสินธุ์

“Smallholders” Sociological Analysis:
A Case study of sugarcane farmers
in Kalasin Province

กนกวรรณ มะโนรมย์

Kanokwan Manorom

จุฑาทิพย์ วิเศษศิลป์

Chuthathip Visatsin

บทคัดย่อ

บทความนี้อภิปราย “ผู้ผลิตรายย่อย” (Smallholders) ในมิติสังคมวิทยา โดยใช้ข้อมูลการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพจากผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนพื้นบ้านทุกครัวเรือนในพื้นที่ศึกษาในจังหวัดกาฬสินธุ์ ประเด็นนำเสนอสำคัญประการแรกคือ ข้อถกเถียงว่าขนาดของที่ดินไม่ใช่ข้อกำหนดการเป็นผู้ผลิตรายย่อย เนื่องจากผู้ผลิตรายย่อยมีกิจกรรมการผลิตที่หลากหลายในที่ดินของครัวเรือนที่มีมากกว่าที่ดิน 2 เฮกตาร์ (12 ไร่ 2 งาน) ซึ่งมีได้เป็นไปตามคำนิยามของธนาคารโลกที่กำหนดว่าผู้ผลิตรายย่อยคือกลุ่มคนที่ใช้ที่ดินต่ำกว่า 2 เฮกตาร์ในการผลิตสินค้าเกษตรและอาหาร การใช้ขนาดการใช้ที่ดินในการกำหนดการเป็นผู้ผลิตรายย่อยไม่สอดคล้องกับบริบทสังคมภาคเกษตรปัจจุบันที่ได้ก้าวสู่เศรษฐกิจแบบตลาดอย่างเต็มตัว และเงื่อนไขและระดับการพัฒนาที่แตกต่างกันในแต่ละสังคม ดังที่ผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนใช้ที่ดินของตัวเองมากกว่า 12 ไร่ ในการผลิตที่หลากหลายรวมทั้งการผลิตน้ำอ้อยก่อน ประการที่สอง ผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนมีลักษณะเป็นผู้ผลิตรายย่อยผู้มีความรู้ ทักษะ ความประณีต

และเป็นแรงงานฝีมือ ซึ่งสะท้อนนิยามความหมายของผู้ผลิตรายย่อยของ Peluso (2017) ที่กล่าวว่า กิจกรรมการผลิตของผู้ผลิตรายย่อยสามารถครอบคลุมถึงการผลิตอื่นที่มีใช้การเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ หากรวมถึงงานฝีมือและหัตถกรรมพื้นถิ่นอีกด้วย ประการที่สาม ผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนมิได้ผลิตเพื่อการยังชีพแต่เน้นผลิตเพื่อตลาดเป็นหลัก เน้นการใช้แรงงานของครัวเรือนอย่างเข้มข้น จะจ้างแรงงานเพิ่มขึ้นก็ต่อเมื่อต้องการผลิตป้อนตลาดจำนวนมากและมีตลาดไม่จำกัด ประการสุดท้าย ผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนยังมีลักษณะบางอย่างเหมือนผู้ประกอบการ นั่นคือมีความสามารถในการจัดการทุน การใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย และกำหนดราคาขายน้ำอ้อยก่อนด้วยตัวเอง อีกทั้งยังทำหน้าที่ของการเป็นหน่วยการบริโภค และยังคงผูกพันใกล้ชิดระหว่างสมาชิกครัวเรือนและชุมชนในมิติสังคมและวัฒนธรรมอีกด้วย

คำสำคัญ ผู้ผลิตรายย่อย, สังคมวิทยาของผู้ผลิตรายย่อย, น้ำอ้อย

Abstract

This paper discusses “smallholders” from a sociological perspective. Using qualitative research techniques, field data was gathered from all householders of sugarcane farmers in the study site in Kalasin Province. These farmers produced jaggery, a type of processed sugar. The paper’s first main argument is that the size of worked land is not an appropriate criterion for identifying smallholders. This is because smallholders have various production activities on their land, which is on the average larger than 2 hectares (12 rai and 2 gnan). This is not in accordance with the World Bank’s definition of smallholders as those producing agricultural products and foods on land smaller than 2 hectares. Using land size to identify smallholders is not consistent with the current social contexts of the agricultural sector, which has entered a full-blown market economy, as can be seen in that jaggery makers in this study use more than 12 hectares to diversify their production activities.

The second argument is that jaggery makers are smallholders with knowledge, skills, meticulousness and craftsmanship. These qualities reflect a definition of smallholder by Peluso (2017) who states that smallholders' production activities, cover a range of activities beyond cultivation and cattle rearing. They include product from artisanal skills and local handicraft. The third argument is that jaggery makers do not produce for subsistent living but for the market. They rely on intensive household labor for the production process and hire labor only for mass production and unlimited supply to the market. The last argument is jaggery makers share certain characteristics with entrepreneurs. That it, they price by themselves. They also function as a consumption unit and have a close social and culturalties among family members and members of the community.

Keywords: Smallholders, Sociology of Smallholders, Sugarcane

บทนำ: ผู้ผลิตรายย่อยกับเกษตรกรรมครัวเรือน

ในสองสามทศวรรษที่ผ่านมาพบว่า อาหารในเอเชียและแอฟริมากว่า 80 เปอร์เซ็นต์ผลิตโดยผู้ผลิตรายย่อย (Smallholders) ซึ่งมีประมาณ 1.5 พันล้านคนทั่วโลก (FAO, 2012) ดังนั้น ผู้ผลิตรายย่อยจึงมีบทบาทสำคัญเป็นอย่างมากในการผลิตอาหารให้กับประชากรโลก รักษาวิถีการดำรงชีพทางการเกษตรเพื่อบริโภคและขาย อีกทั้ง จัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น และลดความยากจน (FAO, 2012; Chappell et al., 2013; Graeuba et al., 2016; Bryceson, 2000; Hayami, 1996; Edelman et al., 2014; Cramb et al., 2017; Rutten et al., 2017; Wiggins, 2009; Barrett and Swallow, 2006; Cramb et al., 2017) ทำให้องค์การสหประชาชาติกำหนดให้ปี ค.ศ. 2014 เป็นปีแห่งเกษตรกรรมครัวเรือนของสหประชาชาติ (the United Nations' International Year of Family Farming) เพื่อยกระดับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ผลิตรายย่อย (CIARD, 2014)

ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นกัน พบว่า ผู้ผลิตรายย่อยยังมีบทบาทสำคัญมากภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงสังคมเกษตรและการก้าวสู่สังคมเศรษฐกิจแบบตลาด พวกเขาผลิตสินค้าส่งออกต่างประเทศไม่แตกต่างไปจากเกษตรกรขนาดกลางและขนาดใหญ่ เช่น ผลิตยางพารา ปาล์มน้ำมัน มันสำปะหลัง และไม้สัก และในหลายกรณีผู้ผลิตรายย่อยและขนาดกลางพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เช่น ปัจจัยการผลิตและตลาด (Cramb et al., 2017) แต่กลับพบว่า การศึกษาประเด็นผู้ผลิตรายย่อยและเกษตรกรรมครัวเรือนมีน้อยมาก ทั้งที่ข้อมูลสำมะโนประชากรด้านการเกษตรทั่วโลกชี้ว่าเกษตรกรจำนวนประมาณ 58% เป็นผู้ผลิตรายย่อยที่ยังคงใช้ที่ดินของครัวเรือน (FAO, 2012) มากกว่า 500 ล้านของผู้ผลิตรายย่อยเป็นเกษตรกรรมครัวเรือน (Lowder et al., 2016)

“ผู้ผลิตรายย่อย” และ “เกษตรกรรมครัวเรือน” มักมีความหมายไปในทำนองเดียวกันและใช้ควบคู่กัน โดยไม่สามารถนิยามได้ง่ายๆ ว่าหมายถึงอะไรกันแน่ ทั้งในเชิงปริมาณหรือเชิงคุณภาพ ในฐานะที่เป็นรูปแบบหนึ่งของการทำเกษตรกรรม (Lowder et al., 2014) นักวิชาการบางท่านกล่าวว่า เกษตรกรรมครัวเรือนเป็นองค์ประกอบการผลิตของผู้ผลิตรายย่อยที่มีบทบาทสำคัญมากในการผลิตอาหารให้แก่ประชากรโลก จึงถือเป็นรูปแบบการเกษตรที่มีบทบาทโดดเด่นที่สุดของการทำการเกษตรกรรม (Graeub et al., 2016) ดังนั้น นักวิชาการจึงมักใช้สองคำนี้สลับไปมาโดยมิได้นิยามความแตกต่างระหว่างคำสองคำนี้ให้ชัดเจน และมักนำคำว่าผู้ผลิตรายย่อยมาใช้ปะปนกับคำว่า “เกษตรกร” และ “ชาวนา” เช่น Patel (2009: 701) ใช้คำว่า “ผู้ผลิตรายย่อย” สลับกับคำว่า “เกษตรกรชาวนา” (Peasant farmers) ซึ่งหมายถึงผู้ทำหน้าที่ผลิตเพื่อตลาดไม่ใช้ผลิตเพื่อยังชีพอย่างเดียว โดยมีความต้องการพัฒนาปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิต เช่น ต้องการปุ๋ย และสารเคมี แต่ไม่สามารถเข้าถึงสิ่งเหล่านี้ได้โดยง่ายเพราะขาดเงินทุน

FAO (2012) ใช้ทั้งคำว่า “ผู้ผลิตรายย่อย” และ “เกษตรกรรมครัวเรือน” ควบคู่กันในการวิเคราะห์การผลิตอาหาร ในขณะที่ Bissonnette and De Koninck (2017: 918-919) ใช้คำว่า “เกษตรกรรมครัวเรือน” และ “เกษตรกรรมขนาดเล็ก” ควบคู่กับคำว่า “เกษตรกรรายย่อย” Hazell et al., (2007) ใช้คำว่า “เกษตรกรรมครัวเรือน”

แทนไปมากับคำว่า “ผู้ผลิตรายย่อย” ส่วน HLPE (Committee on World Food Security’s (CFS) High Level Panel of Experts) (2016) ใช้คำว่า “ผู้ผลิตรายย่อย” สลับกับคำว่า “เกษตรกรครัวเรือน”

ส่วน จามะรี เชียงทอง (2554) มิได้อธิบายเกี่ยวกับผู้ผลิตรายย่อยโดยตรง แต่เรียกรวมๆ ว่า “เกษตรกร” และ “ชาวนา” สลับกัน และมีการกล่าวคำว่า ผู้ผลิตขนาดเล็ก ในบางครั้งในการอธิบายสังคมภาคเกษตรกรรมในประเทศไทย โดยชี้ว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีลักษณะผสมผสานทั้งระหว่างผู้ผลิตขนาดเล็กและขนาดกลาง เชิงพาณิชย์ เน้นการใช้เครื่องจักรกลทางการเกษตรร่วมกับการใช้แรงงานของครัวเรือน และชาวนาที่ไม่มีที่ดินทำกินก็กลายเป็นแรงงานรับจ้างในชุมชน เกษตรกรจำนวนมาก สะสมทุนได้ก็เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตโดยการใช้เครื่องจักรกลสมัยใหม่ มีรายได้ พัฒนาการศึกษามากขึ้นของบุตรหลานและความเป็นอยู่ด้านต่างๆ มากขึ้น รักษาที่ดินของตัวเองเอาไว้ในฐานะที่เป็นยุทธศาสตร์สำคัญต่อการดำรงชีพซึ่งช่วยให้ชาวนารักษา การผลิตแบบที่ยั่งยืนและเพื่อขายเอาไว้ได้ นอกจากนี้ชาวนายังเพิ่มความหลากหลาย ของอาชีพซึ่งถือเป็นกลยุทธ์ในการดำรงชีพที่สำคัญภายใต้การผลิตเพื่อตลาด และการบริโภคแบบสมัยใหม่ เพราะผลิตสินค้าเกษตรหลายหลายอย่าง รวมทั้งรับจ้าง แรงงาน ค้าขาย หรือมีบุตรหลานทำงานนอกภาคการเกษตร

ข้อถกเถียงว่าด้วย “ผู้ผลิตรายย่อย”

ธนาคารโลกใช้ขนาดของที่ดินเป็นตัวชี้วัด การเป็นผู้ผลิตรายย่อย คือผู้ที่ใช้ ที่ดินในการผลิตไม่เกิน 2 เฮกตาร์ (น้อยกว่า 12 ไร่ 2 งาน) เพื่อการผลิตที่ หลากหลาย โดยการใช้ที่ดินและแรงงานของตัวเองในการผลิตเพื่อความยั่งยืนและ ความมั่นคงอาหาร (Hazell et al., 2007) ซึ่ง Conway (2011) ได้แย้งว่าการใช้ ความหมายของผู้ผลิตรายย่อยจากการใช้ขนาดที่ดิน (Land size) เป็นเงื่อนไขกำหนด การเป็นผู้ผลิตรายย่อยไม่สอดคล้องกับสถานการณ์การใช้ที่ดินและความเป็นผู้ผลิต รายย่อยในกลุ่มประเทศต่างๆ ทั่วโลกในยุคปัจจุบัน เพราะพบว่าผู้ผลิตรายย่อย ในกลุ่มประเทศเหล่านี้มีความแตกต่างกันในการใช้ขนาดที่ดิน เช่น กลุ่มประเทศ

แอฟริกา ผู้ผลิตรายย่อยมากกว่า 33 ล้านคน ใช้ที่ดินน้อยกว่า 2 เฮกตาร์ ในขณะที่ประเทศแถบลาตินอเมริกา ผู้ผลิตรายย่อยผลิตในที่ดินน้อยกว่า 10 เฮกตาร์

ต่อมา Lowder et al. (2016: 16-29) ได้ใช้แย้งข้อเสนองานของธนาคารโลกเช่นกัน ด้วยข้อมูลทางสถิติที่รอบด้าน โดยกล่าวว่าการใช้ขนาดการถือครองที่ดินของครัวเรือนเป็นเกณฑ์ในการเรียกว่าผู้ผลิตรายย่อยมีปัญหาเชิงวิชาการและการบริหารจัดการ เพราะขาดข้อมูลยืนยันที่ชัดเจน เพราะระหว่างปี ค.ศ. 1960-2000 พบว่าขนาดที่ดินในประเทศรายได้ต่ำ รายได้ปานกลาง และเอเชียใต้ โดยรวมลดลง แต่กลับเพิ่มขึ้นในกลุ่มประเทศลาตินอเมริกาและแคริบเบียน รวมทั้งในประเทศรายได้ปานกลางถึงสูง เพราะแต่ละประเทศมีเงื่อนไขภายในที่แตกต่างกันมาก เช่น พื้นที่ขนาดที่ดิน ระบบการถือครองที่ดิน ระยะเวลา และระดับการพัฒนาที่แตกต่างกัน รวมทั้งกระบวนการเปลี่ยนจากประเทศรายได้ต่ำหรือยากจนมาเป็นประเทศรายได้ปานกลาง ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลต่อการใช้และการเข้าถึงที่ดินของผู้ผลิตรายย่อยของแต่ละประเทศ ดังนั้นการเรียกเกษตรกรว่าผู้ผลิตรายย่อยโดยใช้ขนาดการถือครองหรือการใช้ที่ดินในการผลิตน้อยกว่า 2 เฮกตาร์จึงขาดหลักฐานทางสถิติที่ครอบคลุมจากประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ในการสนับสนุนแนวคิดดังกล่าว ซึ่งพบว่าระหว่างปี ค.ศ. 1960-2000 จากข้อมูลจาก 167 ประเทศทั่วโลก ขนาดการถือครองที่ดินและการใช้ที่ดินเพื่อการผลิตของผู้ผลิตรายย่อยจำนวนมากกว่า 570 ล้านครัวเรือนทั่วโลก มีที่ดินมากกว่า 2 เฮกตาร์ โดยเฉพาะในประเทศรายได้ปานกลางถึงสูง และมีเพียง 12% ของผู้ผลิตรายย่อยทั่วโลกที่ยังคงมีที่ดินน้อยกว่า 2 เฮกตาร์

นอกจากนี้ Committee on World Food Security's (CFS) High Level Panel of Experts (2016: 12) ได้วิเคราะห์ผู้ผลิตรายย่อยว่ามักทำการผลิตบนที่ดินขนาดเล็กของตัวเองโดยใช้แรงงานของครัวเรือน ได้แก่ การปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ปลูกต้นไม้ และทำประมงแบบพื้นบ้าน และจำนวนมากมีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครัวเรือน และผู้ผลิตรายย่อย มีความเชื่อมโยงกับเกษตรกรรมครัวเรือนและเกษตรกรรมครัวเรือนครอบคลุมหลายด้าน ได้แก่ กลุ่มที่มุ่งเน้นการบูรณาการเข้ากับตลาด กลุ่มที่มีทรัพย์สินและมีเงื่อนไขที่ดีที่จะก้าวสู่ตลาดได้แต่ยังขาดทุนหรือการจัดการเกษตรกรรมที่มีประสิทธิภาพ และกลุ่มที่สามคือกลุ่มเกษตรกรยากจน ที่เน้นการผลิตเพื่อการ

ยังชีพไม่เกี่ยวข้องกับการผลิตเพื่อตลาดซึ่งกลุ่มนี้ต้องการความช่วยเหลือทางนโยบาย อย่างไรก็ตามพวกเขามักจะมีข้อจำกัดในการเข้าถึงที่ดินและทรัพยากรต่างๆ เช่นที่ดินและแหล่งน้ำ ดังนั้น เพื่อความอยู่รอดพวกเขายังสนใจกิจกรรมนอกภาคเกษตรกรรมเพื่อเสริมการทำการเกษตร เช่น บริการ การท่องเที่ยว ธุรกิจขนาดเล็กๆ หรือค้าขายเล็กๆ น้อยๆ เพื่อสร้างความมั่นคงอาหาร และการลดปัญหาความยากจน

ดังนั้น ผู้ผลิตรายย่อยจำนวนมากจึงถูกบูรณาการเข้ากับตลาดโลกและมีบทบาทสำคัญในการแข่งขันกับเกษตรกรขนาดใหญ่ในตลาดเสรี โดยการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตในที่ดินของตนเองเพื่อการส่งออกด้วยต้นทุนที่ถูกลงและขายในราคาที่ถูกลง หรือเข้าร่วมโครงการเกษตรแบบพันธสัญญาเพื่อได้รับการพัฒนามาตรฐานสินค้าเกษตรของตนเอง เช่นการผลิตพืชน้ำมันปาล์มในประเทศกาน่า (Amanor, 2011) อย่างไรก็ตาม ผู้ผลิตรายย่อยจำนวนมากที่ต้องการผลิตเพื่อป้อนตลาดต้องการที่ดินและการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต และการมีนโยบายเพื่อป้องกันการแย่งยึดที่ดินโดยบริษัทขนาดใหญ่ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงสังคมเกษตรที่เน้นการผลิตเพื่อตลาด ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพของครัวเรือนในหลายมิติ เช่น การเข้าร่วมการผลิตเพื่อการส่งออกนอกเหนือจากการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน การถูกแย่งชิงทรัพยากรจากผู้ผลิตรายใหญ่ได้ง่าย (Deininger, 2011) ดังนั้น ผู้ผลิตรายย่อยจึงต้องสร้างอำนาจต่อรองกับรัฐและตลาดเพื่อสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจผลประโยชน์จากการผลิตสินค้า ขณะเดียวกันพวกเขาก็ต้องเผชิญปัญหาและข้ออุปสรรคเพราะเป็นการต่อรองอำนาจผ่านความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่ากันระหว่างผู้ผลิตรายย่อยกับผู้มีอำนาจและนักลงทุนธุรกิจการเกษตรระดับที่ใหญ่กว่าไม่ว่าจะเป็นเรื่อง การเข้าถึงที่ดิน ทุนและทรัพยากรเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต (Rutten et al., 2017)

ส่วน Peluso (2017) พิจารณาความเป็นผู้ผลิตรายย่อยจากมุมมองวาทกรรม โดยได้ประดิษฐ์คำว่า “Smallholder slot” ขึ้นมา (ดูบทความของเธอล่าสุดเรื่อง “Plantations and mines: resource frontiers and the politics of the smallholder slot”) กรณียจากการศึกษาที่ประเทศฟิลิปปินส์ เพื่อสะท้อนตำแหน่งทางวาทกรรม

ของผู้ผลิตรายย่อยภายใต้ความสัมพันธ์ทางอำนาจและการเปลี่ยนแปลงสังคมเกษตร ซึ่งเธอชี้ว่าผู้ผลิตรายย่อยมีความหมายสองนัย ความหมายแรกคือ ผู้ผลิตรายย่อยหมายถึงผู้ทำการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ และผลิตสินค้าเกษตรกรรมแบบพื้นบ้านอื่นๆ เพื่อขาย ด้วยในกรณีจากประเทศฟิลิปปินส์คือการผลิตเหมืองแร่แบบพื้นบ้าน (Artisanal mining) ดังนั้นผู้ผลิตรายย่อยจึงไม่จำเป็นต้องผลิตสินค้าจากการเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์เท่านั้น แต่รวมถึงการทำเหมืองแร่แบบพื้นบ้านด้วย รวมทั้งการผลิตประเภทอื่นๆ ที่มีขนาดเล็ก ส่วนนัยที่สองคือ นัยเชิงวาทกรรม เพราะผู้ผลิตรายย่อยได้สะท้อนให้เห็นถึงประเภทหรือหมวดหมู่ของความสัมพันธ์เชิงปฏิบัติการ (A relational discursive category) ที่ชุดปฏิบัติการความเป็นอยู่ของสิ่งนั้น หรือการมีชีวิตอยู่ และการครองชีวิตเหล่านั้น ได้มาบรรจบกันในพื้นที่หนึ่งๆ หรืออีกนัยหนึ่งหมายถึงจุดตัดในพื้นที่ของความสัมพันธ์ทางสังคมและผลทางการเมืองและการให้ความหมายของคำว่าผู้ผลิตรายย่อยนั่นเอง ในความเห็นของ Peluso (2017) ผู้ผลิตรายย่อยคือบุคคลสำคัญทางการเมือง (Political figure) ที่ผลิตและถูกผลิตซ้ำในพื้นที่ชายขอบของทรัพยากรที่ดิน ซึ่งผู้ผลิตขนาดเล็กมีการเปลี่ยนแปลงปรับเปลี่ยนรูปแบบมาโดยตลอด อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดิน การควบคุมจัดสรรที่ดิน ความเป็นชาติพันธุ์ ความรุนแรงของการเมืองเรื่องที่ดิน รวมทั้งการสนับสนุนให้เกิดการเฟื่องฟูของสินค้า (Crop boom) เป็นต้น

นอกจากนี้ ผู้ผลิตรายย่อยมักถูกศึกษาจากมุมมองเชิงเศรษฐศาสตร์การเมืองเรื่องที่ดิน เช่น Marvin and Montefrio (2017) พบความซับซ้อนของพลวัตการครอบครองและควบคุมที่ดินเฉพาะการเข้าถึง การกีดกัน และกระบวนการทางสังคมกรณีศึกษาที่จังหวัดพาลาวัน (Palawan) ในประเทศฟิลิปปินส์ โดยพบเกษตรกรขนาดเล็กที่เป็นชนพื้นเมืองที่อาศัยในพื้นที่สูงมีแนวโน้มที่จะละทิ้งการทำไร่หมุนเวียนในพื้นที่ราบสูง เพราะนโยบายการอนุรักษ์ป่าของรัฐบาลและนโยบายการส่งเสริมการปลูกพื้นที่เงินสดที่ไม่ต้องหมุนเวียน แต่ให้ปลูกพืชยืนต้นอายุยืนเช่น น้ำมันปาล์มภายใต้เกษตรแบบพันธสัญญามากขึ้น ส่งผลให้ที่ดินของผู้ผลิตรายย่อยที่เป็นชนพื้นเมืองตกถึงมือเกษตรกรผู้ย้ายถิ่นเข้าไปในพื้นที่เพื่อปลูกน้ำมันปาล์มมากขึ้นเพราะเกษตรรายย่อยขายที่ดินให้กับกลุ่มเกษตรกรรายใหม่ที่ย้ายเข้าไปทำให้เกษตรกรกลุ่มใหม่มีความสามารถในการสะสมทุนและที่ดินมากขึ้น ในขณะที่

ผู้ผลิตรายย่อยหรือชนพื้นเมืองต้องปรับวิธีการทำไร่หมุนเวียน เช่น การย่นย่อระยะเวลาการผลิตให้เร็วขึ้น ใช้สารเคมีในการกำจัดวัชพืชแทนการจัดการวัชพืชด้วยวิธีแบบธรรมชาติ ในขณะที่เดียวกันผู้ผลิตรายย่อยได้สร้างความหลากหลายในการดำรงชีพมากขึ้น นอกเหนือไปจากการทำไร่หมุนเวียน ได้แก่ การทำสวนผัก ลำสัตว์ เก็บหาของป่า และรับจ้างแรงงานในการทำนาปีและไร่ปาล์มน้ำมัน บางส่วนทำนาปรัง ทำสวนมะพร้าว เลี้ยงสัตว์ เปิดร้านขายของ หรือธุรกิจขนาดเล็ก ในขณะที่ Gasson and Errington (1993) เสนอว่า ผู้ผลิตรายย่อยมีลักษณะสำคัญ 6 ประการ ได้แก่ เป็นเจ้าของธุรกิจที่มีทักษะการบริหารจัดการ เน้นให้ความสำคัญของความเป็นเครือญาติและการแต่งงาน สมาชิกในครอบครัวช่วยกันหาทุนในการทำธุรกิจ และนำหลักการทางธุรกิจมาจัดการเกษตร การทำเกษตรกรรมจากการส่งผ่านจากรุ่นสู่รุ่นผ่านช่วงเวลาต่าง ๆ และครอบครัวของพวกเขา มักตั้งในพื้นที่ทำเกษตรของครอบครัว

ล่าสุด Bissonnette and De Koninck (2017: 918-919) กล่าวว่า ผู้ผลิตรายย่อยควรพิจารณาจากคุณลักษณะเชิงคุณภาพมากกว่าเรื่องขนาดการถือครอง รวมทั้งลักษณะการใช้ที่ดิน เช่น การพึ่งพาแรงงานของครัวเรือนซึ่งเป็นแรงงานที่ไม่ต้องมีหน่วยงานภาครัฐมาจัดการหรือให้คำปรึกษาในการทำเกษตรกรรม เหมือนการทำเกษตรกรรมขนาดใหญ่ ๆ หรืออาจเป็นเกษตรกรรมขนาดกลางผู้ซึ่งอยู่ก้ำกึ่งระหว่างเกษตรกรรมขนาดเล็กและขนาดใหญ่ และรับเอาแนวทางการทำเกษตรกรรมจากทั้งสองกลุ่มมาประยุกต์ใช้ในการทำเกษตรกรรมของตัวเอง นอกจากนี้ การนิยามผู้ผลิตรายย่อยและรายใหญ่ต้องคำนึงถึงการได้หรือไม่ได้ประโยชน์จากนโยบายการส่งเสริมการเกษตรแบบสมัยใหม่ของรัฐที่ทำให้ผู้ผลิตแต่ละกลุ่มได้ประโยชน์แตกต่างกัน เนื่องจากผู้ผลิตรายย่อยมีความแตกต่างหลากหลายระดับในการเข้าถึงโครงการพัฒนาและการส่งเสริมการผลิตเมื่อเปรียบเทียบกับผู้ผลิตรายใหญ่ ดังที่ Dawson et al. (2016: 204-218) ยกตัวอย่างจากประเทศวันดาที่รัฐสนับสนุนการใช้ปัจจัยการผลิตแบบสมัยใหม่ภายใต้แนวคิดการปฏิวัติเขียว เช่น เครื่องจักรกลการเกษตร ปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ และยา เป็นต้น ผลกระทบที่ตามมาคือผู้ผลิตรายย่อยหลายคนได้ประโยชน์จากการพัฒนาและลดความยากจน ในขณะที่หลายคนไม่ได้ประโยชน์แต่กลับยากจนมากขึ้น

ดังนั้นข้อถกเถียงสำคัญว่าด้วยการเป็นผู้ผลิตรายย่อยด้วยการใช้ขนาดของที่ดินทั้งในเชิงการถือครองและการนำมาใช้ผลิตที่น้อยต่อ 2 เฮกตาร์ จึงไม่น่าจะเป็นเงื่อนไขในการกำหนดว่าใครคือ “ผู้ผลิตรายย่อย” อีกต่อไป เพราะขาดการทำความเข้าใจมิติของผู้ผลิตรายย่อยจากมุมมองอื่นๆ ดังที่ Djurfeldt (1996) ชี้ว่า ผู้ผลิตรายย่อยและเกษตรกรครัวเรือนนั้นมีหน้าที่ทับซ้อนกันสามประการ คือ เป็นหน่วยการผลิต เช่นเกษตรกร เป็นหน่วยบริโภค และหน่วยความสัมพันธ์ทางเครือญาติ มีบทบาทในฐานะหน่วยการผลิตผ่านการใช้จ่ายแรงงานของตัวเองเป็นหลักในการทำธุรกิจทางการเกษตรกรรม และอยู่ในช่วงของการเปลี่ยนผ่านจากการพึ่งตนเองได้ด้านแรงงานไปสู่การจ้างแรงงานเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต

กล่าวโดยสรุป ในบทความชิ้นนี้เสนอว่าขนาดที่ดินมิใช่เงื่อนไขการนิยามการเป็นผู้ผลิตรายย่อยได้อีก และคำว่า “ผู้ผลิตรายย่อย” จึงไม่สามารถนิยามได้ง่ายๆ ว่าหมายถึงอะไรกันแน่ ทั้งในเชิงปริมาณหรือเชิงคุณภาพ แต่ต้องพิจารณาคุณลักษณะอื่นๆ ของการเป็นผู้ผลิตขนาดเล็กในมิติสังคมวิทยาและวาทกรรมมากขึ้น ได้แก่ จุดประสงค์การผลิตที่เพิ่มเติมจากการผลิตเพื่อการยังชีพมาเป็นเพื่อป้อนตลาดทั้งระดับท้องถิ่น ชาติ และนานาชาติ รวมทั้งการรักษาระบบนิเวศและความเป็นเครือญาติ การมีส่วนร่วมทางการเมือง การต่อรองกับรัฐและตลาด รวมทั้งผลิตสินค้าที่มีใช้พืชและสัตว์เท่านั้น

การศึกษาเกี่ยวกับ “ผู้ผลิตรายย่อย” ในประเทศไทยและอีสาน

การใช้และการถือครองที่ดินในภาคอีสานซึ่งถือว่าอยู่ในบริบทที่ประเทศไทยได้เคลื่อนตัวเข้าสู่ประเทศที่มีรายได้ปานกลางและภายใต้สังคมการผลิตแบบตลาดและการเปลี่ยนแปลงของสังคมเกษตรที่เน้นการใช้ทุน แรงงาน และที่ดินอย่างเข้มข้นในการทำการเกษตร (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2554; Rambo, 2017) ที่ดินเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญมากและการถือครองที่ดินของคนส่วนใหญ่ (563,516 ครัวเรือน) และจำนวน 529,485 ครัวเรือนมีที่ดินระหว่าง 10-19 ไร่ต่อครัวเรือน ซึ่งสามารถคาดเดาได้ว่าคนส่วนใหญ่ในภาคอีสานมีที่ดินมากกว่า 12 ไร่ขึ้นไป ซึ่งถือว่าสูงกว่าภาคอื่นๆ โดยเฉพาะ ประมาณหนึ่งแสนสี่หมื่นกว่าครัวเรือนมีที่ดิน

น้อยกว่า 4 ไร่ และเกือบสองแสนครัวเรือนไม่มีที่ดินเป็นของตัวเอง (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2549) เกษตรกรที่ไม่มีที่ดินทำกินจึงได้บุกรุกหรือแย่งยึดที่ดินในพื้นที่ป่าสงวน (Sorat Praweenwongwuthi et al., 2017; ศิริศักดิ์ คชสวัสดิ์, 2558)

ตารางที่ 1 การกระจายการถือครองที่ดินของครัวเรือนที่ทำการเกษตรในประเทศไทย พ.ศ. 2549

ภูมิภาค	จำนวนครัวเรือน							รวม
	ไม่มีที่ดินเลย	น้อยกว่า 2 ไร่	ระหว่าง 2-4 ไร่	ระหว่าง 5-9 ไร่	ระหว่าง 10-19 ไร่	ระหว่าง 20-39 ไร่	มากกว่า 40 ไร่	
กรุงเทพฯ	3,849	527	545	1,497	1,407	-	1,015	8,840
ภาคกลาง	185,367	31,510	31,195	60,982	91,528	92,425	79,586	572,593
ภาคเหนือ	335,217	46,758	81,530	138,060	186,246	173,416	105,557	1,066,784
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	197,962	37,358	95,543	261,442	563,516	529,485	162,587	1,847,893
ภาคใต้	27,204	17,179	48,565	121,801	171,221	134,748	53,400	574,118
รวม	789,599	133,332	257,378	583,782	1,013,918	930,074	402,145	4,070,228
ร้อยละของทั่วประเทศ	18.42	3.28	6.32	14.34	24.91	22.85	9.88	100.00

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2558: 2-18)

หมายเหตุ: ข้อมูลการกระจายการถือครองที่ดินของครัวเรือนที่ทำการเกษตรในประเทศไทย พ.ศ. 2549 นี้เป็นข้อมูลที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติใช้อ้างอิงล่าสุดในรายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย (2558)

ดังนั้น จึงพอกล่าวได้ว่าที่ดินในภาคอีสานยังคงเป็นปัจจัยสำคัญมากต่อการดำรงชีพและการผลิต และมีแนวโน้มที่สำคัญมากยิ่งขึ้นเพราะที่ดินเริ่มมีขนาดเล็กลง ซึ่งเกิดจากการแบ่งปันหรือแบ่งซื้อขายที่ดิน ซึ่งเปลี่ยนมือในหลายช่วงอายุคน ทำให้คนรุ่นหลัง ๆ จำนวนมากหวังแผ่นดินเพราะเป็นแหล่งความมั่นคงของครัวเรือน (กนกวรรณ มะโนรมย์, ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ และสุรภรณ์ ภูภักดี, 2558)

สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับผู้ผลิตรายย่อยและเกษตรกรครัวเรือนในประเทศไทยก็พบว่ามีการศึกษาน้อยมากเช่นกัน โดยเฉพาะในภาคอีสาน และไม่ได้เรียกว่าผู้ผลิตรายย่อยโดยตรง แต่จะใช้คำว่า “รายย่อย” ต่อท้ายคำว่าเกษตร และแทบไม่ได้ใช้คำว่า “เกษตรกรครัวเรือน” และมีงานเพียงไม่กี่ชิ้นด้านเกษตรที่ใช้คำว่า “เกษตรกรรายย่อย” เช่น งานของผกาพรรณ สกุลมัน (2012) บุศรา ลิ้มวันตร์กุล และยุภาพร ศิริบัติ (2553) ส่วนวิมลรัตน์ หงอกภักดิ์ และสุภาภรณ์ พวงชมพู (2015) เรียก “ผู้ปลูกอ้อย” ว่า “ผู้ปลูกอ้อยรายย่อย” ทรงชัย ทองปาน (2557) เรียกว่า “ชาวนาผู้ปลูกยางพารา” Opart Pimpa and Wisit Sangkoi (2549) เรียกว่า small-holders farmers และศักรินทร์ ณ น่าน (2557) เรียกว่า “ชาวนาผู้จัดการทรัพยากร” เป็นต้น

นักวิชาการที่ศึกษาสังคมอีสานมักให้ความสำคัญกับการศึกษาชนบทจากมุมมองความเป็นสังคมชาวนาและความเป็นชาวนามากกว่าการเป็น “ผู้ผลิตรายย่อย” โดยมองว่าชาวนาคือผู้ที่มีความสามารถในการปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมใหญ่ ยึดประโยชน์มากขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์ทางอำนาจและความสัมพันธ์ทางการผลิตกับรัฐและนายทุน ซึ่งส่งผลต่อความมั่งคั่งหรือความยากจน ขณะเดียวกันก็ยังคงยึดโยงกับความเชื่อทางวัฒนธรรมท้องถิ่นและศาสนาอยู่ (ดู Keyes, 1966; รัตนา บุญมัยยะ, 2550; บัณฑิต พรหมพักพิง, 2546; สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ, 2538) ส่วนมณีมัย ทองอยู่ (2546) มองชาวนาอีสานผ่านแนวคิดมาร์กซิสต์ เศรษฐกิจชุมชนและองค์การการผลิตของชาวนาของชยานอฟ โดยสรุปว่าครัวเรือนชาวนาอีสานมีเป้าหมายร่วมกันคือเพื่อความจำเป็นของครัวเรือนเป็นหลักและมุ่งความอยู่รอดโดยการสร้างกิจกรรมการผลิตที่หลากหลายเพื่อลดความเสี่ยง และแม้ทุนนิยมได้เข้าสู่สังคมชาวนา แต่ก็ไม่ค่อยส่งผลต่อการแตกตัวทางชนชั้นของชาวนามากนัก หรือหากส่งผลต่อการแตกตัวทางชนชั้นก็เป็นได้อย่างเชื่องช้ามาก

ส่วนนักวิชาการที่ศึกษาชนบทอีสานผ่านการศึกษาประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจอีสานก็ไม่ได้ให้ความสนใจความเป็นผู้ผลิตรายย่อยเช่นกัน โดยอธิบายภาพรวมของชาวนาอีสานว่า มีลักษณะแบบยังชีพ ผสมผสานการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและแรงงานครัวเรือนเป็นหลัก และเมื่อการพัฒนา

คมนาคมได้แก่เส้นทางรถไฟ คนอีสานจึงค้าขายข้าวและผลผลิตทางการเกษตรและพึ่งพาซึ่งกันและกัน (ดู จัตรทิพย์ นาถสุภา, 2554; สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, 2541; บัณฑิต พรหมพักพิง, 2545/2546) และต่อมา นภาพร อติวานิชยพงศ์ (2557) ล่าสุดที่สังเคราะห์ความรู้เกี่ยวกับชนบทอีสานจากสารนิพนธ์และการค้นคว้าอิสระของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา ก็พบว่า งานเหล่านั้นก็ไม่ได้เน้นการศึกษาคนอีสานในฐานะ “ผู้ผลิตรายย่อย” เช่นกัน ส่วน ทรงชัย ทองปาน (2557) พฤกษ์ เกาถวิล และนิตยา บุญมาก (2554) และเนตรดาว เกาถวิล (2554) เน้นวิเคราะห์สังคมชาวนาในบริบทการเปลี่ยนแปลงสังคมการเกษตรเป็นหลัก

ดังนั้น ผู้เขียนเห็นว่าการทบทวนแนวคิด “ผู้ผลิตรายย่อย” เป็นประโยชน์ทางวิชาการด้านสังคมวิทยา ไม่ใช่เพียงเพราะมีผู้ศึกษาเรื่องนี้น้อยเท่านั้น แต่เพื่อชี้ให้เห็นความเชื่อมโยงและข้อถกเถียงสำคัญเกี่ยวกับความหมายของผู้ผลิตรายย่อยจากมุมมองเชิงสังคมวิทยา ในการทำความเข้าใจลักษณะของ “ผู้ผลิตรายย่อย” ภายใต้บริบทเศรษฐกิจแบบตลาด บทความนี้ใช้ข้อมูลภาคสนามจากการศึกษาเชิงคุณภาพกรณีชาวนาผู้ปลูกอ้อยและผลิตน้ำอ้อยก่อนพื้นบ้านในจังหวัดกาฬสินธุ์ ประเด็นนำเสนอในบทความนี้ประกอบด้วย การทบทวนแนวคิด ผู้ผลิตรายย่อยในมิติสังคมวิทยา วิธีการศึกษา กรณีศึกษาการผลิตน้ำอ้อยก่อน อภิปรายและสรุปผลการศึกษา

วิธีการเก็บข้อมูลภาคสนาม

ข้อมูลภาคสนามที่ใช้ในบทความนี้มาจากข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพในระหว่างเดือนสิงหาคม 2559-เมษายน 2560 และเก็บข้อมูลเพิ่มเติมอีกครั้งในเดือนสิงหาคม 2560 ในหมู่บ้านหนองแซ่ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยผู้เขียนคนที่สองทำหน้าที่เก็บข้อมูลจากการศึกษาทุกครัวเรือนที่ยังคงผลิตน้ำอ้อยก่อนในหมู่บ้านในปัจจุบันจำนวน 15 ครัวเรือน เป็นการเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) ที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนทั้งผู้หญิงและผู้ชายแบบเจาะจง (Purpose sampling) ครัวเรือนเหล่านี้ยังประกอบอาชีพอื่นๆ และมีกิจกรรมสร้างรายได้นอกภาคเกษตรอีกด้วย วิธีการเก็บข้อมูลมีหลายอย่างประกอบกัน

เพื่อเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลด้วย ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ที่เน้นการสนทนาที่มีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจน โดยผู้ศึกษาได้กำหนดประเด็นคำถามให้ครอบคลุมกับเรื่องน้ำอ้อยก่อนและกิจกรรมในครัวเรือนของผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อน และก่อนการสัมภาษณ์ผู้ศึกษาได้แจ้งถึงวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ พร้อมทั้งขออนุญาตในการจดบันทึกและบันทึกเสียง นอกจากนี้ผู้ศึกษาใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในชุมชน เนื่องจากผู้เขียนคนที่สองเป็นสมาชิกของหมู่บ้าน จึงมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมกับผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อน เช่น ช่วยเก็บน้ำอ้อยก่อนซังกิโยคาย ตักน้ำอ้อยที่ต้มแล้วลงแม่พิมพ์ และการหีบอ้อยเพื่อที่จะได้น้ำอ้อยมาต้ม การวิเคราะห์ข้อมูลใช้แนวทางการวิเคราะห์ตามประเด็นหลัก (Thematic analysis-TA) โดยนำแนวคิดผู้ผลิตรายย่อยเชิงสังคมวิทยามาเป็นกรอบในการวิเคราะห์เนื้อหา

สภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนโดยสังเขป

ณ ปัจจุบัน หมู่บ้านหนองแซ่ มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสังคมเกษตรเป็นอย่างมาก และวิถีการดำรงชีพขึ้นการกับผลิตที่หลากหลาย การใช้แรงงานของชาวบ้านและการใช้เทคโนโลยีการผลิตอย่างเข้มข้น และการเชื่อมโยงกับตลาด หมู่บ้านนี้ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ มีวัดภายในหมู่บ้าน หมู่บ้านได้รับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานสำคัญ ได้แก่ ไฟฟ้า ประปา โรงเรียน และถนน ทุกครัวเรือนมีส้วม ปัจจุบันมีจำนวนทั้งหมด 675 ครัวเรือน แบ่งเป็น 3 หมู่ตามเขตการปกครอง โดยตั้งอยู่ติดกัน หมู่บ้านอยู่ห่างจากอำเภอกุฉินารายณ์ 12 กิโลเมตร และห่างจากจังหวัด 90 กิโลเมตร หมู่บ้านนี้ตั้งมามากกว่า 100 ปี บนพื้นที่ราบลุ่มกับที่ดอนที่แวดล้อมไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ของป่าและแหล่งน้ำธรรมชาติ ได้แก่ หนองน้ำที่มีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่จำนวนมากกว่า 5 แห่ง รวมทั้งลำห้วยจุมจังและห้วยแดงซึ่งไหลผ่านหมู่บ้านไปสู่ลำน้ำยัง พื้นที่การเกษตรของหมู่บ้านมีประมาณ 520 ไร่ ซึ่งเหมาะแก่การทำการเกษตรทั้งเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ชาวบ้านมีความหลากหลายของอาชีพทั้งในและนอกภาคเกษตร พืชที่ชาวบ้านปลูกได้แก่ ข้าวนาปีทั้งข้าวเหนียวและข้าวเจ้า และพืชเงินสดอื่นๆ ที่สำคัญเพื่อสร้างรายได้ เช่น มันสำปะหลัง ยางพารา อ้อย และถั่วลิสง นอกจากนี้ยังเลี้ยงวัว ควาย เป็ด และไก่ไว้ขายเป็นรายได้เสริมอีกด้วย ขณะเดียวกันชาวบ้านยังมีอาชีพนอกภาคเกษตร ได้แก่ รับจ้างในไร่นา รับจ้างในจังหวัด รับจ้างต่างถิ่น เช่น กรุงเทพฯ บางส่วนค้าขายทั้งในและนอกหมู่บ้าน และรับราชการ ชาวบ้าน 15 ครอบครัวผลิตน้ำอ้อยก่อนพื้นบ้านขาย ซึ่งเป็นกรณีศึกษาในบทความนี้ โดยจะกล่าวในรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

การผลิตน้ำอ้อยก่อนพื้นบ้าน¹

Peluso (2017) กล่าวว่าผู้ผลิตรายย่อยไม่จำเป็นต้องเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์เท่านั้น การผลิตอื่นๆ เช่นการทำงานช่างที่อาศัยฝีมือหรือหัตถกรรมท้องถิ่น เช่น เหมืองแร่แบบพื้นบ้าน ก็นับว่าเป็น “ผู้ผลิตรายย่อย” ได้ ประเด็นเสนอของ Peluso นี้สอดคล้องกับผู้ผลิตน้ำอ้อยพื้นบ้านในหมู่บ้านหนองแซ่เป็นอย่างดี โดยพบว่าชาวบ้าน 15 ครอบครัวผลิตน้ำอ้อยก่อนที่เป็นงานประณีตและใช้ความรู้ในการผลิต และสามารถสร้างรายได้อย่างเป็นกอบเป็นกำ โดยผลิตหลังฤดูการเก็บเกี่ยวจนถึงเดือนมกราคมของทุกปี นอกจากนี้แล้วทุกครัวเรือนยังคงทำนา มีหกรอบครัวทำไร่มันสำปะหลัง สองครอบครัวรับจ้างกรีดยาง สามครอบครัวเลี้ยงวัวและควาย และทุกครอบครัวจะรับจ้างทั่วไปทั้งในและนอกภาคเกษตร ซึ่งกิจกรรมที่หลากหลายเหล่านี้สามารถสร้างรายได้เสริมให้กับผู้ผลิตน้ำอ้อยได้มาก

ครัวเรือนผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนส่วนมากมีแรงงานที่สามารถทำงานได้ไม่น้อยกว่า 4 คนขึ้นไป (ดูตารางที่ 2) ซึ่งเห็นได้ว่าครอบครัวของผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนไม่ได้ทำงานในภาคเกษตรเพียงอย่างเดียว ดังที่ Charalambos and Aapadopoulos (1997) กล่าวว่าผู้ผลิตรายย่อยบางครัวเรือน ทำการเกษตรกรรมในบางเวลาเท่านั้น

ตารางที่ 2 แสดงกิจกรรมการผลิตในและนอกภาคเกษตรของชาวบ้านผู้ผลิตนาอ้อยก่อน (ปี 2560)

ลำดับ/ชื่อ	อายุ (ปี)	จำนวนสมาชิก ที่เป็นแรงงานของครัวเรือนในการผลิต	ปลูกมัน	ทำนา	เลี้ยงสัตว์	ค้าขาย	รับจ้างทั่วไป	ผลิต
1. นายคำจันทร์ อุป๊ะวะ	48	6	✓	✓			✓	✓
2. นายสมศักดิ์ กิมศรี	56	5		✓			✓	✓
3. นายอุไร ใจซื่อ	59	4		✓			✓	✓
4. นายสมบัติ रामโคตร	43	4		✓			✓	✓
5. นายทวีชัย ฝืด	36	5		✓		✓	✓	✓
6. นายสุริยนต์ จิตรักษ์	55	4	✓	✓	✓		✓	✓
7. นายบัณฑิต ศรีไกรส	64	4	✓	✓			✓	✓
8. นายนิกร สายบุงค์ด้า	61	4		✓			✓	✓
9. นายอำพร คำหลอม	50	3	✓	✓			✓	✓
10. นายศักดิ์ ประดับสินธุ์	42	7		✓			✓	✓
11. นายวิพันธ์ นพอาจ	58	6	✓	✓			✓	✓
12. นายประพันธ์ นพอาจ	47	7		✓	✓		✓	✓
13. นายจำเริญ ไสริภา	62	6		✓	✓		✓	✓
14. นายทักษิณ สิงภักดี	54	5		✓			✓	✓
15. นายศักดิ์ วิเศษศิลป์	54	6	✓	✓			✓	✓

การผลิตน้ำอ้อยก่อนในหมู่บ้านเกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อประมาณ 80 ปีที่ผ่านมา โดยผู้ที่ริเริ่มผลิตน้ำอ้อยก่อนสองคนที่เป็นพี่น้องกัน เดินทางมาจากชุมชนบ้านหนอง อำเภอสว่างนครราชสีมา จังหวัดนครพนม เพื่อหาที่ทำกินและตั้งหลักแหล่ง พวกเขาเคยมีประสบการณ์ทำน้ำอ้อยก่อนแบบพื้นบ้านมาก่อนจากหมู่บ้านเดิม เมื่อมาถึงหมู่บ้านหนองแซ้ พวกเขาตัดสินใจตั้งรกรากเพราะเห็นว่ามีที่ดินสมบูรณ์ และต่อมาแต่งงานกับคนในหมู่บ้านหนองแซ้ และเริ่มปลูกอ้อยและผลิตน้ำอ้อยก่อน โดยใช้แรงงานของตนและแรงงานสัตว์ในการผลิต และเริ่มขายในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียงโดยการหาบเดินขาย เมื่อชาวบ้านคนอื่นๆ เห็นว่าครอบครัวนี้สามารถสร้างรายได้ดีมากจากการขายน้ำอ้อยก่อนจึงมาขอเรียนรู้การผลิตด้วยและลงมือปลูกอ้อยเพื่อผลิตน้ำอ้อยก่อน พบว่าชาวบ้านมากกว่า 30 ครอบครัวผลิตน้ำอ้อยก่อนขายนับแต่นั้นมา แต่ปัจจุบันมีเพียงชาวบ้านจำนวน 15 ครอบครัวที่ยังคงผลิตน้ำอ้อยก่อน คนจำนวนมากกว่าครึ่งตัดสินใจเลิกผลิตเพราะขาดแคลนแรงงาน ไม่มีเวลา และทุนหมุนเวียนในการผลิต

การใช้ที่ดินของครัวเรือนและแรงงานจากครัวเรือน รวมทั้งมีความรู้ด้านเทคโนโลยีในการผลิต เป็นคุณสมบัติสำคัญของผู้ผลิตรายย่อย พวกเขาตัดสินใจจ้างแรงงานเสริมการผลิตเมื่อต้องการป้อนตลาดให้มากขึ้น (Bissonnette and De Koninck, 2017; Lowder et al., 2016) ผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนก็เช่นกัน พวกเขาใช้ที่ดินในการปลูกอ้อยประมาณเฉลี่ยครอบครัวละ 15-25 ไร่ และที่ดินเหล่านี้มีเอกสารสิทธิ์ เช่น โฉนด และ นส.3 และเป็นบางส่วนเป็น ส.ป.ก. สองครอบครัวเท่านั้นเช่าที่ดินเพิ่มเพื่อปลูกอ้อยเพื่อต้องการเพิ่มผลผลิต ผู้ผลิตรายย่อยที่ผลิตน้ำอ้อยก่อนเน้นการใช้แรงงานของครัวเรือนในกระบวนการผลิตน้ำอ้อยก่อนเป็นอันดับแรก การมีแรงงานของครัวเรือนคือเงื่อนไขที่จำเป็นและสำคัญมากที่สุดต่อการดำรงอยู่ของการผลิตอ้อย เพราะเป็นงานที่ต้องใช้แรงงานเข้มข้น การใช้แรงงานของครัวเรือนจึงทำให้การผลิตมีประสิทธิภาพ ลดต้นทุนการจ้างแรงงาน และสร้างความผูกพันของสมาชิกในครอบครัว ดังที่ Garner and Campos (2014) กล่าวว่า ผู้ผลิตรายย่อยสามารถเป็นเจ้าของธุรกิจที่มีทักษะการบริหารจัดการ เน้นให้ความสำคัญของความเป็นเครือญาติและการแต่งงานและการทำเกษตรกรรม ซึ่งแรงงานของครัวเรือนที่ผลิตน้ำอ้อยไม่มีการย้ายถิ่นเพราะสมาชิกในครอบครัว

เห็นว่าการผลิตน้ำอ้อยก่อนให้ผลตอบแทนสูงและต้องการรักษาความเป็นครัวเรือน ผ่านการพึ่งพาอาศัยกันของสมาชิกครัวเรือนซึ่งมักเป็นครอบครัวขยาย

ผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนเป็นแรงงานที่ส่งสมองค์ความรู้ ภูมิปัญญา และทักษะ การผลิตน้ำอ้อยก่อนที่ส่งต่อจากรุ่นพ่อรุ่นแม่ ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้รับการส่งเสริมและ สนับสนุนทางวิชาการจากภาครัฐแต่อย่างใด ผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนสร้างความรู้ ทักษะ และความพิถีพิถันในการผลิตจากภูมิปัญญาของสมาชิกในครัวเรือน และทำการผลิต ในทุกขั้นตอนด้วยคนของครอบครัว และหากแรงงานของครัวเรือนไม่พอต่อการ ผลิตครัวเรือนจึงตัดสินใจจ้างแรงงาน ซึ่งเป็นทั้งญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านมาเสริม กับแรงงานของครัวเรือน แต่ส่วนใหญ่เน้นการใช้แรงงานของครัวเรือนก่อนเป็น อันดับแรก หากไม่พอเพียงจึงจ้างเพิ่มเติมในระหว่างการผลิตน้ำอ้อยก่อน การจ้าง แรงงานเพิ่มทำให้ผู้ผลิตมีเวลาเหลือในการพักผ่อนและทำงานกิจกรรมในครัวเรือน และงานนอกภาคเกษตรอื่นๆ

การผลิตน้ำอ้อยก่อนเกิดขึ้นนับตั้งแต่การปลูกอ้อย การดูแลรักษาต้นอ้อย การตัดอ้อย การแปรรูปเป็นน้ำอ้อยก่อน ซึ่งขั้นตอนนี้ยังต้องการแรงงานฝีมือมาก เพราะใช้เวลานานมากและใช้ความพิถีพิถัน ส่วนขั้นตอนการแปรรูป เริ่มตั้งแต่ การตัดลำอ้อย การทำความสะอาดลำอ้อย การรีดน้ำอ้อยจากลำอ้อย การต้มน้ำอ้อย ทำก้อนน้ำอ้อย บรรจุใส่ภาชนะ และจัดส่งให้พ่อค้าคนกลางให้ทันตามเวลาที่จะมารับ ซึ่งผู้ผลิตทำงานหนักมาก โดยต้องตื่นมาผลิตตั้งแต่ตีหนึ่งหรือตีสองของทุกวัน จนกระทั่งเวลา 4-6 โมงเย็นจึงหยุดการผลิตและหยุดขาย ดังที่กล่าวว่า

“การทำน้ำอ้อย เราทำกันเอง มันเป็นงานที่หนักมาก ตีงตั้งตั้งแต่ ตีหนึ่งตีสอง กว่าจะได้นอนอีกทีก็ประมาณ 1 ทุ่ม” (แม่ประพันธ์, 2560 สัมภาษณ์)

นอกจากใช้แรงงานคนอย่างเข้มข้นแล้ว การผลิตน้ำอ้อยก่อน โดยเฉพาะ ในอดีตนั้น ใช้แรงงานสัตว์ด้วย ได้แก่แรงงานวัวและควาย ก่อนที่จะใช้รถไถนาเดิน ตามบังคับเครื่องหีบลำอ้อยเหมือนกับปัจจุบัน ในอดีตผู้ผลิตต้องตีวัวหรือควาย

ให้เดินรอบเครื่องหีบอ้อยตลอดเวลา โดยการเดินวนรอบเพื่อหมุนท่อนไม้ที่เรียกว่า ลูกหีบที่มีรอยบากไว้เป็นเฟือง มีรางรับน้ำอ้อยอยู่ด้านล่าง หัวท้ายท่อนไม้ทำเป็นเดือย ด้านล่างสวมบนแท่นไม้ ด้านบนสวมในแผ่นไม้หนา ด้านบนของไม้ท่อนหนึ่งมีแกนด้านบนยาวและเจาะรูสำหรับสอดไม้ที่เรียกว่า ไม้คันชั่ง ที่ใช้หมุนลูกหีบ ที่ปลายคันชั่งจะต่อกับไม้หัวตะเข้และแอก เพื่อเทียมควายหรือวัวให้เดินรอบ ถ้าหากมันหยุดเดิน ผู้ผลิตก็ต้องตีวัวหรือควายจนกว่ามันจะเดิน ซึ่งกว่าที่วัวหรือควายจะได้พักก็ตอนเช้าหรือไม่กี่จนกว่าการหีบอ้อยจะเสร็จสิ้นลง เพื่อไม่ให้วัวหรือควายเหนื่อยจนเกินไป ผู้ผลิตใช้วัวและควายสลับไปมา ซึ่งต้องทำแบบนี้ทุกวันตลอดในระยะเวลาที่มีการทำน้ำอ้อยก่อนเป็นเวลาประมาณ 3 เดือน ดังที่กล่าวมาแล้ว ในบางกรณีที่บางครอบครัวมีวัวหรือควายจำนวนไม่มาก การทำงานหนักของสัตว์เลี้ยงทำให้สัตว์เหล่านี้เสียชีวิตได้ ดังสะท้อนจากคำบอกเล่าของยายเนื่องที่ว่า

“ช่วงตากับยายทำน้ำอ้อย ยายกับตามีควายอยู่สองตัว ยายตื่นขึ้นมาหีบอ้อยตั้งแต่ดาวเหนือตรงกับปลายยอดมะพร้าว ยายกับตาใช้ควายหีบอ้อย ตีมันอยู่อย่างนั้น และถ้ามันหยุดเดินก็จะตีมัน มีปีหนึ่งควายยายตายอยู่เครื่องหีบอ้อย ตีมันตายเพราะใช้งานมันหนักเกินไป ยายร้องไห้เพราะสงสารมัน” (ยายเนื่อง, 2560 สัมภาษณ์)

ราว ๆ 25 ปีต่อมา ผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนได้ปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีการผลิตจากการใช้แรงงานวัวควายในการผลักดันไม้หีบเพื่อรีดน้ำอ้อย มาเป็นรถไถนาเดินตามแทน เพราะผู้ผลิตเรียนรู้ว่าการใช้รถไถเดินตามมีประสิทธิภาพในการผลิตผ่านแรง สะดวกสบาย ไม่เหนื่อย แต่รวดเร็ว และสามารถเพิ่มปริมาณการผลิตน้ำอ้อยก่อนได้มาก นอกจากนี้ยังลดภาระให้กับสัตว์เลี้ยงอีกด้วย กอปรกับสัตว์เลี้ยงลดลงเนื่องจากที่เลี้ยงวัวควายมีไม่มากเพราะทำเลต่าง ๆ กลายเป็นพื้นที่เพาะปลูกพืชอื่น ๆ และอีก 10 ปีที่ต่อมาจนปัจจุบัน ผู้ผลิตได้เปลี่ยนเครื่องหีบอ้อยที่เป็นไม้มาเป็นเครื่องหีบเหล็กและใช้ควบคู่กับรถไถนาเดินตาม ยิ่งทำให้ผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนผลิตได้มากขึ้นและตอบสนองต่อความต้องการของพ่อค้าคนกลางได้เป็นอย่างดี

ผู้ประกอบการ: ทุน รายได้ ตลาด และการควบคุมคุณภาพสินค้า

ในระบบทุนนิยม ผู้ผลิตรายย่อยภายใต้เกษตรกรรมครัวเรือนมีลักษณะเหมือนกับองค์กรผู้ประกอบการผลิต (Charalambos and Aapadopoulos, 1997) ในฐานะที่เป็นองค์กรผู้ประกอบการผลิต ผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนมีทักษะและความสามารถจัดการทุนในการผลิต เช่น ในแต่ละปี ผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนจัดสรรเงินในการลงทุนเกี่ยวกับการผลิตน้ำอ้อยก่อนนับตั้งแต่ จ่ายค่าแรงงานทั้งค่าปลูกอ้อย ตัดอ้อย ปูย น้ำมันเชื้อเพลิง น้ำมันพืช เบกกิ้งโซดา ระหว่างการผลิต ค่าจ้างแรงงานรายวันกรณีจ้างแรงงานเพิ่มระหว่างทำน้ำอ้อยก่อน นอกจากนี้ยังมีต้นทุนในการผลิตที่ต้องเตรียมไว้คือการซื้ออุปกรณ์ใหม่ที่มีความทันสมัยในการหีบอ้อย เช่น หีบเหล็กและอุปกรณ์เสริมกรณีพังเสียหายหรือต้องการซื้อเพิ่มเติม แต่ละปีผู้ผลิตใช้ทุนในการผลิตจากการกู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธ.ก.ส.) เพื่อนำมาลงทุนผลิตอ้อยและแปรรูป จากนั้นนำเงินที่ได้จากการผลิตน้ำอ้อยก่อนนำไปใช้หนี้คืน ธ.ก.ส. เพราะมีดอกเบี้ยต่ำมากและรักษการเป็นสมาชิก ธ.ก.ส. ด้วยชาวบ้านแทบทุกครัวเรือนมักทำเช่นนี้ทุกปี ดังที่แม่ประดิษฐ์ กล่าวว่า

“เงินที่เราได้จากการทำน้ำอ้อย เราก็จะเอาไปใช้หนี้ ธ.ก.ส. ใช้หนี้แล้ว เราก็เอาเงินออกมาหมุนอีก และมันก็เป็นแบบนี้ทุกปี หลังจากที่เราทำน้ำอ้อยแล้ว เงินที่เอาออกมาจาก ธ.ก.ส. ก็จะนำมาลงทุนทำน้ำอ้อยในปีถัดไป เหลือเก็บออมก็ไม่เยอะแต่ก็เหลือพอได้ใช้” (แม่ประดิษฐ์, 2560 สัมภาษณ์)

ตารางที่ 3 แสดงต้นทุน และรายได้ที่ได้จากการผลิตน้ำอ้อยก่อนที่หักต้นทุนแล้ว พบว่าผู้ผลิตมีกำไรค่อนข้างมาก โดยเฉลี่ยปีละมากกว่าหนึ่งแสนบาท และเมื่อรวมกับรายได้จากการผลิตอื่นๆ เช่น ข้าว และพืชเศรษฐกิจอื่น ผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนมีรายได้โดยเฉลี่ยระหว่าง 150,000-200,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ส่วนความแตกต่างกันของกำไร ขึ้นอยู่กับว่าผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนรายนั้นๆ มีพื้นที่ปลูกอ้อยมากน้อยต่างกัน และมีความสามารถในการแปรรูปเป็นน้ำอ้อยก่อน

มากนักน้อยเพียงใดซึ่งขึ้นอยู่กับปริมาณอ้อย ความพร้อมด้านแรงงาน และทุนที่ใช้ในการผลิต

ตารางที่ 3 แสดงประมาณการต้นทุน และประมาณการรายได้ที่ได้จากการผลิตน้ำอ้อยก้อน (2560)

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ต้นทุนในการผลิต (บาท)	รายได้รวม (บาท)	กำไร ที่หักต้นทุน
1	นายคำจันทร์ อุปชีวะ	52,000	202,000	196,800
2	นายสมศักดิ์ กิณศรี	51,000	181,000	130,000
3	นายอุไร ใจซื่อ	53,000	204,000	151,000
4	นายสมบัติ รามโคตร	34,000	203,000	196,000
5	นายทวีชัย ฝืดดี	36,000	152,000	116,000
6	นายสุริยนต์ จิตรักษ์	51,000	206,000	155,000
7	นายบันเทิง ศรีไกรส	92,000	503,000	411,000
8	นายนิกร สายปุงคล้า	31,000	156,000	125,000
9	นายอำพร คำหลอม	32,000	147,000	115,000
10	นายศักดิ์ ประดับสินธุ์	63,000	343,000	280,000
11	นายวิพันธ์ นพอาจ	31,000	158,000	127,000
12	นายประพันธ์ นพอาจ	49,000	203,000	154,000
13	นายจำเริญ ไสริ้วา	51,000	202,000	151,000
14	นายทักษิณ สิงห์คดี	33,000	130,000	97,000
15	นายศักดิ์ วิเศษศิลป์	51,500	310,000	259,000

ที่มา: การสำรวจ (2560)

การผลิตน้ำอ้อยก้อนและการผลิตอื่นๆ ของครัวเรือน สามารถสร้างรายได้ และความเป็นอยู่ของครัวเรือนผู้ผลิตได้เป็นอย่างดี จนกลายเป็นผู้ได้รับการยอมรับในชุมชนว่าเป็นผู้มีฐานะดี อย่างไรก็ตามรายได้จากการขายน้ำอ้อยถือเป็นรายได้หลักของทุกครัวเรือนที่ยังคงผลิตน้ำอ้อยก้อน ส่วนรายได้รองลงมาได้จากการทำนา

ทำไร่มันสำปะหลัง และรับจ้างอื่นๆ กิจกรรมการผลิตเหล่านี้ทำให้พวกเขามีลักษณะเป็นชาวนารายได้ปานกลาง² ดังที่ แอนดรู วอลล์เกอร์ (2559: 8) กล่าวว่า “ชาวนาส่วนใหญ่ในประเทศไทยไม่ได้ยากจนขั้นแค้นอีกต่อไป ทุกวันนี้พวกเขาคือชาวนารายได้ปานกลาง พวกเขาไม่จำเป็นต้องรวยหรือสามารถเข้าถึงความสะดวกสบายจากการบริโภคเช่นเดียวกับชนชั้นกลางในเมือง แต่มาตรฐานการครองชีพที่ดีขึ้นในชนบทอย่างมากมาย....ในพื้นที่ชนบทส่วนใหญ่ของไทย ความท้าทายพื้นฐานในการดำรงชีพได้เคลื่อนย้ายจากความท้าทายในเรื่องความมั่นคงทางอาหารและการดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของผู้มีรายได้น้อย ไปสู่ความท้าทายในเรื่องการสร้างช่องทางอาชีพที่หลากหลายและการเพิ่มผลิตภาพหรือขีดความสามารถในการผลิตของผู้มีรายได้ปานกลาง” ซึ่งรายได้ของผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนมีความใกล้เคียงกับรายได้ประชาชาติต่อหัวของประเทศไทย เท่ากับ 4,210 เหรียญสหรัฐ (ประมาณ 125,756 บาทต่อปี) (ธนาคารโลก, 2554 อ้างใน <http://www.worldbank.org/th/news/press-release/2011/08/02/thailand-now-upper-middle-income-economy>)

ในแง่ของตลาด พบว่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ผู้ผลิตรายย่อยสามารถผลิตน้ำอ้อยก่อนได้ตามที่พ่อค้าคนกลางต้องการ และสามารถกำหนดราคาขายให้กับผู้รับซื้ออีกด้วย ผู้ผลิตสามารถผลิตได้ตามกำลังความสามารถของครัวเรือน โดยพิจารณาว่าตนมีวัตถุดิบและแรงงานพอเพียงต่อการผลิตหรือไม่ และที่ผ่านมาการขายน้ำอ้อยก่อนไม่เคยประสบภาวะขาดทุนหรือขายไม่หมดเพราะน้ำอ้อยก่อนเป็นสินค้าที่หายากกว่าสินค้าเกษตรกรรมอื่นๆ มีความปลอดภัย อร่อย ราคาไม่แพง และมีตลาดไม่จำกัด ดังที่พ่อเจริญเล่าถึงความต้องการของตลาดว่า

“มีคนมารับน้ำอ้อยตลอด ถ้าตอนที่ทำน้ำอ้อยใหม่ๆ พ่อค้าแทบจะฆ่ากันตาย จะไม่มีพ่อค้ามารับก็แค่ช่วงตอนปีใหม่ แต่หลังจากนั้นก็ขายได้คือเหมือนเดิม ทำน้ำอ้อยก็แทบจะไม่ทันตามความต้องการ ไม่มีคำว่าขายไม่ออก ส่วนมากที่มารับไปขายจะเป็นพ่อค้าที่มีรถยนต์มารับ พ่อค้าที่มารับเป็นคนจังหวัดอุบล ยโสธร ร้อยเอ็ด ถ้าทำไม่ทันตามที่ลูกค้าต้องการเราก็จะโทรไปหาคนทำน้ำอ้อยคนอื่น ถามว่าน้ำอ้อยก่อนเหลือหรือไม่ ถ้าเหลือเราก็บอกพ่อค้าไป

รับกับคนนั้น แต่ถ้าไม่เหลือเราทำได้แค่เหนกก็ให้เขาไปแค่นั้น”
(พ่อจำเริญ, 2560 สัมภาษณ์)

ในยุคที่การขนส่งไม่ทันสมัยซึ่งเป็นยุคที่ใช้แรงงานสัตว์ในการหีบอ้อย ผู้ผลิตนำน้ำอ้อยก้อนเร่ขายด้วยตัวเองโดยการหาเดินขายไปตามหมู่บ้านต่างๆ ต่อมาผู้ผลิตขนน้ำอ้อยก้อนขายไปยังหมู่บ้านต่างๆ ด้วยจักรยานสองล้อ โดยการปั่นขายไปตามหมู่บ้านต่างๆ ซึ่งไปไกลกว่าสมัยที่เดินขายน้ำอ้อยก้อน ผู้ขายปั่นจักรยานไปเป็นกลุ่ม โดยใช้เวลา 3-4 วันจึงกลับบ้านหรือจนกว่าน้ำอ้อยก้อนจะหมด ขณะเดียวกันเริ่มมีชาวบ้านในหมู่บ้านเดียวกันที่ไม่ได้ผลิตทำหน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลาง รับน้ำอ้อยก้อนไปขายด้วย ปัจจุบันผู้ผลิตทั้งหมดที่เหลืออยู่ไม่ได้นำผลผลิตของตนออกไปเร่ขาย เพราะมีพ่อค้าคนกลางขั้วรถยนต์มารับซื้อผลผลิตถึงบ้านผู้ผลิต

ในแง่การจัดการกับความเสี่ยงด้านการขาย พบว่าการกำหนดราคาขายในแต่ละปีนั้นมักเกิดจากการพูดคุยระหว่างผู้ผลิตน้ำอ้อยก้อนด้วยกันเอง และตกลงราคาที่จะขายในราคาที่ใกล้เคียงกันมากที่สุดเพื่อให้ผู้ผลิตมีความขัดแย้งกันเอง กระทำการผ่านการปรึกษาต่อหน้าเวลาพบเจอกันหรือโดยการพูดคุยผ่านการใช้โทรศัพท์มือถือในช่วงที่มีการผลิตน้ำอ้อยก้อน ขณะที่พ่อค้าก็พยายามเสนอราคาด้วย และหากผู้ผลิตพอใจกับราคาดังกล่าว ผู้ผลิตจะหารือกันก่อนจึงจะตกลงราคาตามที่พ่อค้าเสนอ โดยยึดหลักการร่วมกันว่าผู้ผลิตต้องได้กำไรเสมออย่างที่แม่อมรเล่าว่า

“ถ้าจะทำน้ำอ้อยในแต่ละปี ก็จะมีการคุยกันก่อน ระหว่างผู้ทำน้ำอ้อยก้อนด้วยกันเอง ว่าปีนี้เราจะขายราคาเท่าไร ถ้าจะขึ้นราคาขายเราก็จะขึ้นด้วยกัน ถ้าราคาลงก็ลงด้วยกัน มันถึงจะขายน้ำอ้อยได้ทุกคน แต่ถ้าพ่อค้าคนใดอยากได้น้ำอ้อยเร็วก่อนพ่อค้าคนอื่นก็จะขึ้นราคาให้เราเอง แล้วราคาก็จะแพงกว่าปกติที่เราขาย” (แม่อมร, 2560 สัมภาษณ์)

เพื่อลดความเสี่ยงที่คาดว่าจะเกิดขึ้นด้านราคาขายและการสูญเสียผลผลิตหากขายไม่หมด ผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนจึงไม่กำหนดราคาขายเองหรือขายตามราคาที่พ่อค้าเสนอให้ตามลำพัง เช่น ขายในราคาที่อาจแพงมากไปหรือถูกมากเกินไป แต่จะมีการพูดคุยกับผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนรายอื่นเสมอ เพื่อที่ว่าตนเองจะได้ไม่เสี่ยงเรื่องขายน้ำอ้อยก่อนไม่ได้หากขายแพงมากไป เพราะถ้าหากขายน้ำอ้อยก่อนไม่หมดย่อมส่งผลให้ขาดทุนได้ ดังนั้นผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนจึงต้องมีการติดต่อกันเพื่อลดความเสี่ยงในด้านนี้ หรือหากขายในราคาต่ำกว่คนอื่น ๆ นอกจากจะได้กำไรน้อยกว่าแล้วยังเสี่ยงต่อการถูกผู้ผลิตรายอื่น ๆ ตำหนิได้ ดังนั้นการจัดการตลาดของผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนจึงตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งพาอาศัยกัน และไม่เอาเปรียบกันเองระหว่างผู้ผลิต โดยการกำหนดราคาขายที่เท่ากันหรือใกล้เคียงกันให้มากที่สุด ซึ่งเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพในการต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง อย่างที่พ่อบันเทิงเล่าว่า

“เราไม่เคยกำหนดราคาขายน้ำอ้อยเอง แต่เราจะคุยกับผู้ผลิตรายอื่นเรื่องราคาน้ำอ้อย ถ้าเราไม่คุยกันแล้วเราตั้งราคาขายเอง ถ้าเกิดว่าเราขายไม่แพงหรือขายราคาแพงกว่าคนอื่นเราก็จะเสียเปรียบเขา อย่างเช่นถ้าเราขายราคาไม่แพงเหมือนคนอื่นเราก็จะได้เงินน้อยกว่าเขา แต่ถ้าเกิดเราขายแพงกว่าคนอื่นน้ำอ้อยเราก็จะขายไม่ออก น้ำอ้อยเราก็จะติดค้าง แบบนี้เราถึงต้องมีการคุยกันก่อนทำน้ำอ้อย”
(พ่อบันเทิง, 2560 สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ ผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนยังมีทักษะการจัดการผลิตให้ได้น้ำอ้อยก่อนที่มีคุณภาพโดยสม่ำเสมอ เป็นที่ต้องการของตลาดอยู่ตลอดเวลา โดยเรียนรู้จากความล้มเหลวของการผลิตที่ไม่มีคุณภาพมาก่อน เริ่มตั้งแต่การปลูกอ้อยเพื่อให้มีน้ำอ้อยที่หวานให้มากที่สุดเพื่อไม่ให้ได้คุณภาพอ้อย ที่เรียกตามภาษาท้องถิ่นว่า “ซา” ซึ่งหมายถึงน้ำอ้อยที่ไม่หวาน โดยการใส่ปุ๋ยบำรุงดินและกากน้ำตาลที่ซื้อมาจากโรงงานผลิตน้ำตาลให้เหมาะสม เพื่อให้ได้อ้อยที่มีรสหวานพอดีตามที่ตลาดต้องการ จากนั้นเมื่อเข้าสู่ขั้นตอนของการผลิต ผู้ผลิตจะตระหนักอยู่ตลอดเวลาว่าน้ำอ้อยก่อนต้องเป็นก้อนที่สวยงาม เหมาะสมและมีสีน้ำตาลรับประทานซึ่งเป็น

สีธรรมชาติ ดังนั้นผู้ผลิตจึงเรียนรู้และสังเกตที่จะขึ้นรูปก้อนน้ำอ้อยอย่างสวยงาม โดยเรียนรู้ในการผลิตที่ติดนับตั้งแต่การปลูกอ้อยเป็นต้นมา ดังที่แม่อุไร ใฝ่ดี กล่าวว่า

“กว่าจะได้ น้ำอ้อยมาในแต่ละก้อนไม่ใช่เรื่องที่ย่ายเลย แต่ที่มันไม่เป็น ก้อนก็เพราะความหวานมันไม่มี รวมทั้งดินที่ปลูกอ้อย เพราะดิน แต่ละที่มันต่างกัน ถ้าดินไม่ดีใส่ปุ๋ยไม่ถูกมันก็ไม่เป็น กว่าจะทำให้มัน เป็นก้อนได้แต่หม้อมันไม่ใช่เรื่องง่าย” (แม่อุไร, 2560 สัมภาษณ์)

ผู้ผลิตยังต้องหาความรู้และทักษะใหม่มาจัดการกับคุณภาพของน้ำอ้อย ที่อาจได้รับผลกระทบจากสภาพอากาศอีกด้วย เพราะการผลิตน้ำอ้อยก้อนนั้น ต้องขึ้นอยู่กับสภาพอากาศ ดังนั้นผู้ผลิตจึงเรียนรู้ที่จะผลิตในฤดูหนาวเป็นหลักและ หลังการเก็บเกี่ยวเพราะต้องอาศัยแรงงานมาก บางครั้งก็ผลิตปลายฤดูฝนด้วย เพราะความต้องการของตลาดและมีแรงงานผลิตของครัวเรือน ซึ่งการผลิตช่วงนี้ ต้องเสี่ยงกับการผลิตที่อาจไม่เป็นก้อนน้ำอ้อยที่สวยงาม แต่ผู้ผลิตแก้ปัญหา โดยคลุมด้วยผ้าใบเพื่อไม่ให้ละอองฝนกระทบต่อน้ำอ้อย ดังที่พ่อศักดิ์ เล่าว่า

“ถ้าฝนตกตอนที่เรานำน้ำอ้อย มันจะทำให้เรานำน้ำอ้อยยาก เพราะว่า ถ้าน้ำอ้อยโดนฝนมันก็จะไม่เป็นก้อนเลย และถ้าน้ำอ้อยโดนฝนเรา ก็จะเก็บน้ำอ้อยไว้นานไม่ได้ ถ้าฝนตกเราต้องรีบหาผ้ามาคลุม ก้อนน้ำอ้อยไว้ให้มันตากมาเลยฝน กว่าจะแห้งฝนมันจะไม่ตก” (พ่อศักดิ์, 2560 สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม ในบางครั้งหรือบางปี ผู้ผลิตมักต้องเผชิญกับปัญหาการพัง ของอุปกรณ์หีบอ้อยอันเนื่องจากลูกหีบอ้อยหรือเฟืองหีบอ้อยแตก เพราะมันถูก ใช้งานอย่างหนักทุกวันในช่วงที่ทำการผลิต ซึ่งถ้าหากเครื่องหีบพังในวันใดวันหนึ่ง การซ่อมแซมเครื่องหีบอ้อยมักใช้เวลาเป็นวันหรือมากกว่านั้น และต้องเสียเงิน ในการซ่อมเป็นจำนวนมาก รวมทั้งอาจต้องรอช่างซ่อมเข้ามาซ่อมถึงหมู่บ้าน หากกรณีที่เครื่องหีบอ้อยของผู้ผลิตรายอื่นๆ พังเสียหายในคราวเดียวกัน ผู้ผลิต

ก็ต้องรอช่างมาซ่อม นานออกไปอีก ซึ่งบางครั้งมากกว่าหนึ่งหรือสองวัน การรอช่างซ่อมอุปกรณ์เป็นเวลานานย่อมส่งผลให้การผลิตน้ำอ้อยก่อนชะงักงัน ไม่สามารถผลิตน้ำอ้อยได้ตามที่พ่อค้าต้องการ และวัตถุดิบที่เตรียมไว้จะไม่มีคุณภาพเพราะอ้อยที่ตัดมาแล้วจะหมดความหวานลงไปเรื่อย ๆ ผู้ผลิตจำเป็นต้องทิ้งลำอ้อยไป ดังนั้นการดูแลรักษาเครื่องหีบอ้อยเป็นอย่างดีจึงเป็นหนทางลดความเสี่ยง

การบริโภค การพัฒนาคนในครอบครัว และความสัมพันธ์กับชุมชน

นอกจากผู้ผลิตรายย่อยมีฐานะที่เป็นผู้ผลิตแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นหน่วยบริโภคและการรักษาวัฒนธรรมชุมชนด้วย กล่าวคือ ผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนนำรายได้จากการขายมาใช้ด้านอุปโภคบริโภคและการศึกษาของบุตรหลาน เช่นส่งบุตรหลานของตนเองให้เรียนสูงขึ้น ซึ่งเหมือนกับพ่ออำพรที่ส่งลูกเข้าไปเรียนในตัวอำเภอ กุฉินารายณ์ ซึ่งเป็นโรงเรียนขนาดใหญ่ ที่ห่างออกไปจากหมู่บ้าน 9 กิโลเมตร โดยไปกับริดโรงเรียนรับส่ง จึงไม่มีปัญหาเรื่องการเดินทางไปเรียน พ่ออำพรเล่าว่า

“การให้ลูกได้เรียนโรงเรียนดี ๆ ก็จะมีการเรียนการสอนที่ดีกว่าเรียนอยู่บ้าน ถ้าเขาได้เรียนที่ดี ๆ มันก็จะเป็นผลดีต่ออนาคตเขา ไม่ต้องมาลำบากเหมือนพ่อกับแม่ เขาจะได้มีงานทำที่สบาย ๆ (พ่ออำพร, 2560 สัมภาษณ์)

ผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนยังนำเงินจากการขายอ้อยและรายได้จากกิจกรรมทางการผลิตอื่นๆ รักษาความเป็นวัฒนธรรมชุมชน เช่น การทำบุญในชุมชนที่ไม่เพียงแต่เป็นความสุขทางใจโดยการให้ทาน หากแต่บอกถึงความเป็นตัวตน เช่น การทำบุญกับทางวัดเพื่อจัดงานบุญประเพณีต่างๆ ก็จะมีการประกาศชื่อจากเสียงตามสายในตอนเช้าว่าบุคคลนี้บริจาคค่าทำบุญเท่าไร ถ้าบริจาคค่าทำบุญมาชาวบ้านก็จะมองว่าคนที่บริจาคค่าทำบุญมากนั้นเป็นคนรวย แต่คนใดที่บริจาค

ค่าทำบุญน้อยก็จะถูกมองว่าเป็นคนจน ซึ่งการทำบุญจะบ่งบอกถึงฐานะ รวมทั้งหนี้สินอีกด้วย การนำรายได้จากการขายน้ำอ้อยก่อนไปทำบุญทำให้ผู้ผลิตมีความรู้สึกว่าคุณมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของชุมชน และสร้างความมีหน้ามีตาให้กับครอบครัวโดยเฉพาะผู้ที่บริจาคมาก

อภิปรายผลและสรุป

การนำมุมมองเชิงสังคมวิทยาของการเป็นผู้ผลิตรายย่อยมาวิเคราะห์ผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนมีประโยชน์เชิงวิชาการ เพราะชี้ให้เห็นข้อจำกัดในการนิยามความหมายของผู้ผลิตรายย่อยจากการใช้ขนาดของที่ดินในการผลิต ในที่นี้หมายถึงน้อยกว่า 12 ไร่ 2 งาน เป็นข้อบ่งชี้การเป็นผู้ผลิตรายย่อย (Lowder et al., 2016; Bissonnette and De Koninck, 2017) ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว เงื่อนไขภายในแต่ละประเทศด้านพื้นที่ในการทำเกษตรหรือการผลิตอื่นๆ นอกจากการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์แตกต่างกันมาก เช่น บางประเทศผู้ผลิตรายย่อยผลิตในที่ดินน้อยกว่า 40 เฮกตาร์ บางประเทศประมาณ 20 เฮกตาร์ ส่วนในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉลี่ยประมาณ 1-4 เฮกตาร์ (Fox and Castella, 2013) รวมทั้งการมีโครงสร้างสังคมเกี่ยวกับการจัดสรรที่ดินหรือการเข้าถึงที่ดินอย่างไม่เท่าเทียมกัน (Peluso, 2017; Lowder et al., 2016)

กล่าวสำหรับผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนปลูกอ้อย โดยเฉลี่ยแล้วมีที่ดินในการผลิตอ้อยเพื่อทำน้ำอ้อยก่อนประมาณ 15-25 ไร่ต่อครัวเรือนนั้น ผู้เขียนถือเป็นผู้ผลิตรายย่อยเพราะใช้การนิยามความหมายของผู้ผลิตรายย่อยเชิงสังคมวิทยามากกว่าการนำขนาดที่ดินมากำหนดการเป็นผู้ผลิตรายย่อยตามคำนิยามของธนาคารโลก เนื่องจากในหมู่บ้านมีที่ดินค่อนข้างมากและพื้นที่การถือครองที่ดินการเกษตรของภาคอีสานมากกว่าภาคอื่นๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว และผู้เขียนได้นำความหมายอื่นๆ ของการเป็นผู้ผลิตรายย่อยมาวิเคราะห์ความเป็นผู้ผลิตรายย่อยอีกด้วย ได้แก่ ผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนยังคงใช้ที่ดินของตัวเองและเป็นที่ดินมรดกจากรุ่นพ่อรุ่นแม่จนถึงรุ่นปัจจุบันในการผลิตอ้อย ซึ่งการผลิตน้ำอ้อยก่อนเป็นการรักษารูทกิจของ

ครอบครัวยังให้มั่นคงบนฐานของการใช้แรงงานของครัวเรือน ดังที่ Gasson and Errington (1993) กล่าวว่าลักษณะสำคัญประการหนึ่งของการเป็นผู้ผลิตรายย่อยคือเน้นให้ความสำคัญของความเป็นเครือญาติและการช่วยกันทำงานของสมาชิกครัวเรือน

ผู้ผลิตรายย่อยไม่จำเป็นต้องผลิตสินค้าเกษตรที่มาจากพืชและสัตว์เท่านั้น ผลผลิตของผู้ผลิตรายย่อยครอบคลุมเรื่องการผลิตอื่นๆ ด้วย ซึ่งการผลิตน้ำอ้อยก่อนถือเป็นการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากน้ำอ้อยที่ผสมผสานแรงงานฝีมือ ดังที่ Peluso (2017) ชี้ให้เห็นว่าผู้ผลิตรายย่อยมักมีกิจกรรมการผลิตเล็กที่สร้างมูลค่าของผลิตภัณฑ์ที่นอกเหนือไปจากการเพาะปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ ได้แก่การสร้างอาชีพจากงานฝีมือพื้นบ้าน เช่นหมืองแร่แบบชาวบ้านก็เป็นการผลิตที่สร้างรายได้และยกระดับความเป็นอยู่ของชาวบ้าน เช่นเดียวกันกับการผลิตน้ำอ้อยก่อนของ 15 ครัวเรือนที่เป็นการผลิตที่สั่งสมมาจากบรรพบุรุษ ผู้ผลิตมีทักษะความรู้ความสามารถในการผลิตน้ำอ้อยก่อนและการผลิตอื่นๆ โดยเฉพาะน้ำอ้อยก่อนนั้น ผู้ผลิตส่งต่อความรู้ดังกล่าวมาสู่ลูกหลานรุ่นปัจจุบันจนสามารถสร้างความเป็นอยู่ที่ดี

ผู้ผลิตรายย่อยสามารถจัดอยู่ในกลุ่มชาวนารายได้ปานกลางได้ ตามที่ แอนดรู วอคเกอร์ (2559) กล่าวว่าชาวนาไทยส่วนใหญ่ไม่ได้มีฐานะยากจนอีกต่อไป พวกเขามีช่องทางสร้างอาชีพใหม่ ๆ มีแหล่งรายได้หลากหลายและแสวงหาความรู้และทักษะเพิ่มเติมในการผลิตเสมอๆ ทำให้พวกเขามีรายได้เพิ่มมากขึ้น ผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนสร้างรายได้หลักจากการทำน้ำอ้อยและรายได้รองจากการทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์และรับจ้าง ซึ่งรายได้รวมของผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนที่ได้รับทั้งจากการผลิตน้ำอ้อยก่อนและการผลิตอื่นๆ อยู่ในกลุ่มชาวนาผู้มีรายได้ปานกลางเมื่อเทียบกับสถิติรายได้ของประชากรไทยที่มีรายได้ปานกลาง

ผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนใช้แรงงานของครัวเรือนเป็นหลักสอดคล้องกับคำอธิบายของ Bissonnette and De Koninck (2017) ที่ว่า นักวิชาการควรพิจารณาผู้ผลิตรายย่อยจากคุณลักษณะเชิงคุณภาพมากกว่าการใช้ขนาดของที่ดิน (Size) เช่นการพึ่งพาแรงงานของครัวเรือน ซึ่งเป็นแรงงานที่พัฒนาศักยภาพการผลิตด้วยตัวเองโดยมิได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐแต่อย่างไร ในกรณีของผู้ผลิต

น้ำอ้อยก่อนเช่นกัน ผู้ผลิตใช้แรงงานของครัวเรือนอย่างเข้มข้น พร้อมกับพัฒนาทักษะ ประสบการณ์ และความรู้เกี่ยวกับการผลิตอ้อย การทำน้ำอ้อยให้มีคุณภาพ การปรับเปลี่ยนใช้เทคโนโลยีในการผลิต เช่น จากแรงงานสัตว์มาเป็นเครื่องจักร ได้แก่วัสดุไถนาเดินตาม และเปลี่ยนจากเครื่องหีบลำอ้อยด้วยไม้เป็นเครื่องหีบเหล็ก เป็นต้น

นอกจากนี้ การผลิตน้ำอ้อยก่อนสะท้อนความสัมพันธ์ทางสังคมของเครือญาติและเพื่อนบ้านในฐานะที่เป็นแรงงานในการผลิต กล่าวคือผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนเน้นการใช้แรงงานของครัวเรือนเป็นหลักก่อน แล้วหากแรงงานไม่พอเมื่อตลาดต้องการผลผลิตมากขึ้น ผู้ผลิตจึงตัดสินใจจ้างแรงงานจากเพื่อนบ้าน ผู้มีประสบการณ์มาช่วยในกระบวนการผลิตสามารถแข่งขันและทันต่อความต้องการของตลาดได้ ซึ่งการใช้ทั้งแรงงานของครัวเรือนและแรงงานเพื่อนบ้านดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการพยายามปรับตัวกับช่วงการเปลี่ยนผ่านจากการผลิตเพื่อยังชีพสู่การผลิตเพื่อสร้างรายได้และเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตให้มากขึ้น (Djurfeldt, 1996)

Charalambos and Aapadopoulos (1997 อ้างใน Garner and O Campos, 2014) กล่าวว่าคุณสมบัติประการสำคัญอีกด้านหนึ่งของผู้ผลิตรายย่อยภายใต้ระบบทุนนิยมคือการมีทักษะของผู้ประกอบการ ในกรณีนี้ผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนมีทักษะและความสามารถในการทุนในการผลิต เช่น เห็นได้จากการลงทุนในการปลูกอ้อย การเก็บเกี่ยว และการแปรรูป ซึ่งทุนมาจากการกู้จาก ธ.ก.ส. เมื่อขายผลผลิตในแต่ละปี ต้นทุนที่ยืมมากก็นำกลับไปใช้หนี้ ธ.ก.ส. และยืมมาใช้ในการผลิตอีกในฤดูกาลถัดไป นอกจากนี้ผู้ผลิตยังมีทักษะการจัดการด้านตลาดและการต่อรองราคาขายกับพ่อค้าได้เป็นอย่างดี เพราะสินค้าน้ำอ้อยก่อนมีตลาดรับซื้อแบบไม่จำกัดและมีคุณสมบัติเป็นสินค้าพื้นบ้านที่อาศัยความรู้และฝีมือที่หาไม่ได้ง่ายนักเหมือนกับสินค้าทั่วไป การต่อรองด้านราคากับพ่อค้าคนกลางตั้งอยู่บนพื้นฐานการคิดคำนวณต้นทุนและกำไรเสมอๆ และการขายในราคาที่เหมือนกันระหว่างผู้ผลิตด้วยกันเองเป็นไปเพื่อรักษาความเป็นธรรมและการไม่เอาเปรียบผู้ผลิตด้วยกันเอง นอกจากนี้การผลิตน้ำอ้อยก่อนยังสะท้อนการบูรณาการของผู้ผลิตขนาดเล็กสู่ตลาดได้อย่างชัดเจน ดังที่ Amanor (2011) ชี้ว่า ผู้ผลิตขนาดเล็กได้เพิ่ม

ประสิทธิภาพการผลิตอยู่ตลอดเวลา ซึ่งผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนได้พยายามผลิตให้ได้ตามที่ตลาดต้องการ เน้นการควบคุมคุณภาพทั้งขนาดและสีของผลิตภัณฑ์

ประการสุดท้าย ผู้ผลิตรายย่อยภายใต้การเป็นเกษตรกรครัวเรือนมิได้แยกตัวออกจากความเป็นชุมชน หมายความว่า ครัวเรือนของผู้ผลิตรายย่อยนอกจากจัดการทรัพยากรการผลิตแล้วยังทำหน้าที่หน่วยบริโภคและรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นและชุมชนอีกด้วย ดังที่ FAO (2012) กล่าวว่าคนในครอบครัวของผู้ผลิตมีความผูกพันทางเครือญาติและใกล้ชิดกับชุมชน กรณีของผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนสมาชิกของผู้ผลิตรุ่นลูกหลานได้รับการศึกษาที่สูงขึ้นเพราะรุ่นพ่อแม่มีความห่วงใยอนาคตลูกหลาน ต้องการให้บุตรหลานมีการศึกษาสูงขึ้น นอกจากนี้ผู้ผลิตรายย่อยยังรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน โดยสมาชิกครัวเรือนมีหน้าที่สร้างความผูกพันทางเครือญาติและมีความเชื่อมโยงกับชุมชนผ่านการทำบุญและการบริจาค

กล่าวโดยสรุป การศึกษาผู้ผลิตรายย่อยที่เป็นผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนในมิติทางสังคมวิทยามีความสำคัญเชิงวิชาการเพราะทำให้หันมาพิจารณามิติอื่นๆ ที่มีใช้การติดกับดักรของการนำขนาดการใช้ขนาดที่ดินในการผลิต (น้อยกว่า 2 เฮกตาร์ หรือน้อยกว่า 12 ไร่ 2 งาน) มากำหนดความเป็นผู้ผลิตรายย่อย ผู้ผลิตรายย่อยในมุมมองเชิงสังคมวิทยามีลักษณะสำคัญดังนี้คือ มีความเชื่อมโยงกับการเป็นเกษตรกรครัวเรือนเพราะยังคงใช้ที่ดินของตนเองเป็นหลักในการผลิต เป็นผู้ผลิตอาหารป้อนคนในสังคมและพัฒนาเศรษฐกิจ ผลิตสินค้าที่หลากหลายได้ เช่นกรณีผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนที่มีการผลิตข้าว มันสำปะหลัง และอ้อย พวกเขาเป็นกลุ่มชาวนาที่มีรายได้ปานกลางเพราะมุ่งการผลิตเพื่อขายและเลี้ยงเห็นกำไรจากการผลิตที่ชัดเจนเพราะผลผลิตเป็นที่ต้องการของตลาด ผู้ผลิตใช้แรงงานของครัวเรือนเป็นหลักแต่จะมีการจ้างแรงงานเพิ่มเติมก็ต่อเมื่อต้องการผลิตมากขึ้นให้ทันต่อความต้องการของตลาด ผู้ผลิตรายย่อยมีทักษะการเป็นผู้ประกอบการเห็นได้จากการปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัยจากเดิมที่ใช้แรงงานสัตว์มาเป็นเครื่องจักร นอกจากนี้ผู้ผลิตรายย่อยยังเป็นหน่วยของการบริโภค และมีความสัมพันธ์กับชุมชนในมิติสังคมและวัฒนธรรม

เชิงอรรถท้ายบท

- 1 บทความนี้จะใช้คำว่า “น้ำอ้อยก้อน” และ “น้ำอ้อยก้อนพื้นบ้าน” สลับไปมา
- 2 ธนาคารโลกได้เลื่อนฐานะของประเทศไทยจากเป็นประเทศที่มีรายได้ปานกลางระดับต่ำ เป็นประเทศที่มีรายได้ปานกลางระดับสูง ณ วันที่ 1 กรกฎาคม 2554 เนื่องจากประชากรมีรายได้เฉลี่ย 3,976-12,275 เหรียญสหรัฐฯ (ประมาณ 118,662-366,337 บาทต่อปี (<http://www.worldbank.org/th/news/press-release/2011/08/02/thailand-now-upper-middle-income-economy>))

บรรณานุกรม

- จามะรี เชียงทอง. 2554. *ชนบทไทย: เกษตรกรระดับกลางและแรงงานไร้ที่ดิน*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2554. *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต*. (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- ทรงชัย ทองปาน. 2557. “การเข้ามาของยางพารา และการตัดสินใจกลับบ้าน: กรณีศึกษาครัวเรือนชาวนาในกลุ่มน้ำห้วยคอง,” *วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา* 33(2): 73-102.
- นภาพร อติวานิชยพงศ์. 2557. “คนชนบทอีสานกับการทำมาหากิน: ความเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย,” *วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา* 33(2): 104-127.
- เนตรดาว เถาถวิล. 2554. “เฝ้าอยู่ แต่บ่พอกิน: คำถามว่าด้วยการพึ่งตนเอง ของชาวนาเกษตรอินทรีย์ในยุคโลกาภิวัตน์และการพัฒนา,” *วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา* 30(2): 82-109.
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง. 2546. *การก่อเกิดการผลิตซ้ำและการขยายตัวทุนทางสังคมในชนบทอีสาน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- บุศรา ลิ้มนิรันดร์กุล, พงษ์ ธิบมันตะศิริ และยุภาพร ศิริบัติ. 2555. “ระบบการให้คุณค่าเกษตรอินทรีย์ในมุมมองของเกษตรกรรายย่อยในภาคเหนือ,” *ว.วิทย์. กษ.* 41(3/1) (พิเศษ): 445-448.

ผกาพรรณ สกุลมัน. 2555. “ระบบการเลี้ยงวัวควายของเกษตรกรรายย่อยในอนาคต,”
แก่นเกษตร 40 ฉบับพิเศษ 2: 33-36.

พฤกษ์ เกาถวิล และนิตยา บุญมาก. 2554. “การปรับเปลี่ยนการผลิตเข้าสู่สวนยางพารา
 ของเกษตรกรในตะวันออกเฉียงเหนือ: นโยบายรัฐ ตลาด และกลยุทธ์การผลิต
 ของครัวเรือน,” *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี* ฉบับพิเศษ
 เสรีนิยมใหม่ในเศรษฐกิจอีสาน (1): 121-170.

มณีมัย ทองอยู่. 2546. *การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาอีสาน*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
 รัตนา บุญมัยยะ โตสกุล. 2550. “ชาวนาอีสาน ประเทศไทย และการพัฒนาไปสู่ความ
 ทันสมัย,” *สังคมศาสตร์* 19(1): 68-129.

วอลค์เกอร์, แอนดรู. 2559. *ชาวนาการเมือง อำนาจในเศรษฐกิจชนบทสมัยใหม่ของไทย*.
 แปลโดย จักรกริช สังขมณี. กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน.

วิมลรัตน์ หงอกภักดิ์ และสุภาภรณ์ พวงชมพู. 2558. *การศึกษาต้นทุนและผลตอบแทน
 ของเกษตรกรผู้ใช้เครื่องจักรกลการเกษตรของการผลิตอ้อยของชาวไร่รายย่อย
 อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น กรณีศึกษา: รถตัดอ้อย*. เอกสารประกอบการ
 ประชุมวิชาการทางธุรกิจและนวัตกรรมทางการจัดการระดับชาติและนานาชาติ
 ประจำปี 2558.

ศักรินทร์ ฅ น่าน. 2557. “ภูมิทัศน์ของการจัดการเมล็ดพันธุ์ของชาวนา ภายใต้ระบอบ
 เมล็ดพันธุ์กับภาพสร้างชาวนา ผู้จัดการเมล็ดพันธุ์ในฐานะทรัพยากรส่วนรวม,”
วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา 33(1): 142-178.

สุริยา สมุทคุปต์, พัฒนา กิติอาษา และศิลาปะกิจ กิซันติกุล. 2538. *กรวด – หิน – ดิน – ทรายะ:
 รัฐ ทุนนิยม และชาวนาอีสานในยุคโลกาภิวัตน์*. นครราชสีมา: ห้างไทย
 ศึกษาภัณฑ์ สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.

สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. 2541. *ประวัติศาสตร์อีสาน
 หลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน*. พิมพ์ครั้งที่ 2. ขอนแก่น: คลังนาวิทยา.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2554. “ชนบทอีสานปรับโครงสร้าง ชาวบ้านปรับอะไร,” *วารสาร
 ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี* ฉบับพิเศษ เสรีนิยมใหม่ในเศรษฐกิจอีสาน
 (1): 5-41.

- Amanor, K. 2011. *Global Landgrabs, Agribusiness and the Commercial Smallholder: A West African Perspective*. Paper Presented at the International Conference on Global Land Grabbing, 6-8 April 2011, Organised by the Land Deals Politics Initiative (LDPI) in Collaboration with the Journal of Peasant Studies and Hosted by the Future Agricultures Consortium at the Institute of Development Studies, University of Sussex.
- Barrett, C. B. and Swallow, B. M. 2006. "Fractal poverty traps," *World Development* 34(1): 1-15.
- Bissonnette, J. and De Koninck, R. 2017. "The return of the plantation? Historical and contemporary trends in the relation between plantations and smallholdings in Southeast Asia," *The Journal of Peasant Studies* 44(4): 918-938. DOI: 10.1080/03066150.2017.1311867
- Bryceson, D. 2000. "Peasant Theories and Smallholder Policies: Past and Present". In D. F., Bryceson, C. Kay & J. Mooij (eds.), *Disappearing Peasantries: Rural Labour in Africa, Asia and Latin America*, PP.1-36. London: IT Publications.
- Chappell, M. J., Wittman, H., and Bacon, C. M., et al. 2013. *Food sovereignty: an alternative paradigm for poverty reduction and biodiversity conservation in Latin America*, [version 1; referees: 2 approved]. *F1000Research* 20132:235, DOI: 10.12688/f1000research.2-235.v1
- Cramb, R., Vongpaphane Manivong, Jonathan C, Newby, K, Sothorn & Patrick S. Sibat. 2017. "Alternatives to land grabbing: exploring conditions for smallholder inclusion in agricultural commodity chains in Southeast Asia," *The Journal of Peasant Studies* 44(4): 939-967. DOI: 10.1080/03066150.2016.1242482
- Deininger, K. 2011. "Challenges posed by the new wave of farmland investment," *The Journal of Peasant Studies* 38(2): 217-247.
- Djurfeldt, G. 1996. "Defining and Operationalizing Family Farming from a Sociological Perspective," *Sociologia Ruralis* 36(3): 340-351.

- Garner, E. and Campos, O. 2014. "Identifying the 'family farm': an informal discussion of the concepts and definitions," *ESA Working Paper* No. 14-10. Rome, FAO, cited in <http://www.fao.org/3/a-i4306e.pdf>
- Graeuba, B., Chappell, M., Wittman, H., Ledermann, E., Bezner, R and Gemmill-Hirren, B. 2016. "The State of Family Farms in the World," *World Development*, 87: 1-15. <http://dx.doi.org/10.1016/j.worlddev.2015.05.012>
- Hayami, Y. 1996. "The peasant in economic modernization," *American Journal of Agricultural Economics* 78: 1157-67.
- Hill, B. 1993. "The 'myth' of the family farm: Defining the family farm and assessing its importance in the European community," *Journal of Rural Studies* 9(4): 359-370.
- Keyes, C. 1966. *Peasant and Nation: A Thai-Lao Village in a Thai State*. Ph.D. Dissertation, Cornell University.
- Lowder, S., Raney, T. and Skoet, J. 2014. The Global Distribution of Smallholder and Family Farms. cited in <http://www.cgiar.org/blog/global-distribution-smallholder-and-family-farms>
- Lowder, S., Sarah, K., Skoet, J. and Raney, T. 2016. "The number, size, and distribution of farms, smallholder farms and family farm," *World Development* 87: 16-29, <http://dx.doi.org/10.1016/j.worlddev.2015.10.041>
- Opart Pimpa and Wisit Sangkoi. 2549. "Dairy Production of Small-holder Farmer at the South of Northern Part of Thailand," *Songklanakarin Journal of Social Science and Humanities* 14(1):105-119.
- Patel, R. 2009. "Food sovereignty," *Journal of Peasant Studies* 36(3): 663-706, <http://dx.doi.org/10.1080/03066150903143079>
- Peluso, N. 2017. "Plantations and mines: resource frontiers and the politics of the smallholder slot," *The Journal of Peasant Studies* 44(4): 834-869, DOI: 10.1080/03066150.2017.1339692
- Rambo, A. T. 2017. "The Agrarian Transformation in Northeastern Thailand: A Review of Recent Research," *Southeast Asian Studies* 6(2): 211-246.

- Rutten, R., Bakker, L., Alano, M. L., Salerno, T., Savitri, L. A. and Shohibuddin, M. 2017. "Smallholder bargaining power in large-scale land deals: a relational perspective," *The Journal of Peasant Studies* 44 (4): 891-917. DOI: 10.1080/03066150.2016.1277991
- Sorat Praweenwongwuthi, Tewin Kaewmuangmoon, Sukanlaya Choenkwan and Rambo, A. T. 2017. "Recent Changes in Agricultural Land Use in the Riverine Area of Nakhon Phanom Province, Northeast Thailand," *Southeast Asian Studies* 6(2): 357-365.
- Wiggins, S. 2009. "The Future of Small Farms," *World Development* 38(10): 1341-1348. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2009.06.013>
- Yos Santasombat. 2008. *Flexible Peasants: Reconceptualizing the Third World's Rural Types*. Chiang Mai: RCSD, Chiang Mai University.

เอกสารอ้างอิงจากเว็บไซต์

- ธนาคารโลก. 2554. ไทยเลื่อนขึ้นเป็นประเทศรายได้ปานกลางระดับสูง, อ้างใน <http://www.worldbank.org/th/news/press-release/2011/08/02/thailand-now-upper-middle-income-economy> (เข้าใช้ข้อมูลวันที่ 10 สิงหาคม 2560)
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2557. *การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2556*. อ้างใน service.nso.go.th/nso/nsopublish/themes/files/socioSum56-1.pdf (เข้าใช้ข้อมูลวันที่ 10 สิงหาคม 2560)
- CIARD. 2014. Family Farming and the Worlds to Come. Agricultural research and development, cited in <http://www.cirad.fr/en/news/all-news-items/articles/2014/ca-vient-de-sortir/family-farming-and-the-worlds-to-come>
- Conway, G. 2011. On Being a Smallholder. Paper presented at the IFAD Conference on New Directions for Smallholder Agriculture, 24-25 January, 2011 <https://www.ifad.org/documents/10180/b26a52ed-72bd-4e29-a3af-60ab96399781> (accessed, October 19, 2017)

FAO. 2012. *Smallholder and family farmers*. http://www.fao.org/fileadmin/templates/nr/sustainability_pathways/docs/Factsheet_SMALLHOLDERS.pdf (accessed, September 22, 2017)

Garner, E and Campos, O. A. 2014. Identifying the “family farm” An informal discussion of the concepts and Definitions. FAO. ESA Working Paper No. 14-10 Agricultural Development Economics Division Food and Agriculture Organization of the United Nations, www.fao.org/economic/esa (accessed, 19 October 2017)

HLPE. 2013. “Investing in smallholder agriculture for food security”. *A report by the High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition of the Committee on World Food Security*, Rome. Committee on World Food Security’s (CFS) High Level Panel of Experts, cited in <http://www.indiaenvironmentportal.org.in/files/file/HLPE-Report.pdf> (accessed, 19 October 2017)

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

แม่อุไร. 6 มีนาคม 2560. สัมภาษณ์. จังหวัดกาฬสินธุ์.

พ่อศักดิ์. 6 มีนาคม 2560. สัมภาษณ์. จังหวัดกาฬสินธุ์.

พ่อบันเทิง. 28 กุมภาพันธ์ 2560. สัมภาษณ์. จังหวัดกาฬสินธุ์.

แม่อมร. 26 กุมภาพันธ์ 2560. สัมภาษณ์. จังหวัดกาฬสินธุ์.

พ่ออัมพร. 5 มีนาคม 2560. สัมภาษณ์. จังหวัดกาฬสินธุ์.

แม่ประพันธ์. 6 มีนาคม 2560. สัมภาษณ์. จังหวัดกาฬสินธุ์.

คุณยายเนือง. 5 มีนาคม 2560. สัมภาษณ์. จังหวัดกาฬสินธุ์.

แม่ประดิษฐ์. 5 มีนาคม 2560. สัมภาษณ์. จังหวัดกาฬสินธุ์.

พ่อจำเริญ. 26 กุมภาพันธ์ 2560. สัมภาษณ์. จังหวัดกาฬสินธุ์.